המִרשתת, מיזוגיניה וחופש הביטוי

עירית נגבי*

מאמר זה מבקש להפנות את המבט אל השיח הפוגעני המתנהל במִרשתת (רשת האינטרנט) כלפי נשים, להצביע על השלכותיו של שיח זה על חיי הנשים ורווחתן ועל השוויון בין המינים, ולבחון את ההיקף הרצוי של חופש הביטוי במרחב המקוון לנוכח הפגיעה המתמשכת בנשים. אחד מביטוייו של השיח האמור הוא הבניית האונס כעבֵרה שגורמיה נעוצים בהתנהגותן של הנשים עצמן, קורבנות האונס. במטרה לאתר ולזהות את העמדות העולות משיח האונס במִרשתת, נסקרו התגובִיות בכל הכתבות שדיווחו על אונס נשים בחודש ינואר 2011 באתרי החדשות המובילים – וואלה, ynet ו־nrg. הממצא העולה מסקירת התגובִיות הוא בולטותן של התגובִיות המביעות עוינות לנאנסות, המאשימות אותן בהתרחשות האונס או המכחישות את קיומו של האונס. השיח הפוגעני כלפי נשים והחשש מפני השלכותיו מעלים את הצורך בהסדרה משפטית של הביטוי במִרשתת. נטען כי החלת הדין הכללי על הרשת, בכפוף לאפשרות החוקית לחשוף את זהותם של משתמשים אנונימיים שהתבטאו באופן פוגעני ומזיק, עשויה להביא לידי ריסון הביטוי האלים והמסית, ולתרום לשינוי חיובי באופי השיח המקוון. נוסף על כך מוצע להתאים את עבֵרות ההסתה בדין הישראלי להתמודדות עם ביטויים פוגעניים כלפי נשים, ולכלול את קבוצת הנשים בהגדרת הקבוצות הנרדפות על רקע גזעני. כמו־כן מוצע לבחון את האפשרות לעשות שימוש בעבֵרה של לשון־הרע גם במקרים של פגיעה קולקטיבית בנשים. לצד זאת מודגש הצורך בהגברת האקטיביזם הפמיניסטי במִרשתת, שכן כיום חלק גדול מן השיח הציבורי מתנהל ברשת, ועל־כן חיוני לראות בה זירה מרכזית לפעילות פמיניסטית.

---

* דוקטור לקרימינולוגיה, המכללה האקדמית אשקלון והאוניברסיטה העברית בירושלים. כל האתרים המופיעים במאמר נבדקו לאחרונה בתאריך 30.7.2012. כל התגובִיות המובאות כאן הן מחודש ינואר 2011, מן האתרים ynet, וואלה ו־nrg. באתרים ynet ו־nrg לחלק מהתגובִיות יש שרשורים, ובמקרים אלה אני מתייחסת ל"דיון" ול"תגובִיות בדיון".

מבוא. א. מיזוגיניה במרשתת: 1. המרשתת ושיח השנאה; 2. פיקוח חברתי ברשת; 3. היעלמותם של מתווכי התוכן וביזור השיח; 4. אופטימיזציה טכנולוגית; 5. שנאת נשים ברשת והאיום על השוויון בין המינים; 6. הטרדה מינית ברשת. **ב. הבניה חדשה־ישנה של עֶברת האונס במרשתת**: 1. מיתוס האונס; 2. ממצאים כלליים לגבי תגוביות על דיווחי אונס; 3. אונס ״אמיתי״; 4. אי־אמון בנשים – המיתוס של תלונות־שווא; 5. השלכת האחריות לאונס על הנאנסת או ראייתה כאשמה בו; 6. הסטנדרט הכפול. **ג. היש להגביל את חופש הביטוי במרשתת?** 1. חופש הביטוי במרשתת; 2. סוגיית המשתמש האנונימי ברשת ואחריותם של ספקי שירותי המרשתת; 3. הסדרה עצמית מול הסדרה מדינתית; 4. איסור ההסתה לגזענות ואיסור ההמרדה; 5. לשון־הרע; 6. גבולות החופש; 7. הגברת האקטיביזם הפמיניסטי במרחב הקיברנטי. **ד. סיכום**.

מבוא

מימיה הראשונים נתקלה המרשתת (רשת האינטרנט) בהתייחסות דואלית מצד החברה, ובצד התקוות הגדולות שתלו בה היא עוררה גם פחדים עמוקים. היו שהאמינו כי הטכנולוגיה החדשה תחזק את הדמוקרטיה ותשים קץ לחוסר השוויון הפוליטי, הכלכלי והחברתי. אחד ממבטאיו של ה״סייבר־אוטופיאניזם״ (cyber-utopianism), כפי שגישה זו מכונה לעיתים, הוא ״גורו המרשתת״ קליי שירקי (Clay Shirky), שאמר כי ״מה שגוגל מייצאת אינו מוצר או שירות, אלא חירות״.[1] אחרים הזהירו מפני עמדות אוטופיות ודטרמיניסטיות כלפי המרחב המקוון, והביעו חשש שהוא ייצור ניכור פוליטי וכלכלי ויוביל לפיצול בחברה.[2] שניות זו אפיינה גם את יחסן של הפמיניסטיות לרשת. חלקן ראו ברשת הזדמנות לבנות סדר חברתי חדש שמבוסס על שוויון מגדרי, ודיברו על סייבר־פמיניזם (cyberfeminism) – מושג שסימל את התקוות שנתלו במרחב הקיברנטי. אחרות הפגינו חשדנות כלפי הרשת, וניבאו כי היא תשחזר את דפוסי ההשתקה של נשים ותשעתק את הסדר הקיים.[3] נראה כי גם כיום, כשני עשורים מאוחר יותר, טרם נפתרה המחלוקת, והשאלה אם הרשת מקדמת נשים ותורמת להן או שמא מעכבת בעדן ופוגעת בהן עודה פתוחה ומתסיסה.

לצד היתרונות המוכחים של המרחב המקוון – אשר פרץ גבולות בעבור נשים, והעניק להן גישה חופשית למידע ולביטוי, כמו־גם אפשרויות חדשות להתארגנויות, לשיתופי־פעולה, ליוזמות ולתעסוקה – המרשתת משמשת גם אמצעי להנצחת פערים בין גברים

---

1 EVGENY MOROZOV, THE NET DELUSION: THE DARK SIDE OF INTERNET FREEDOM 21 (2011).

2 ראו, למשל: SVEN BIRKERTS, THE GUTENBERG ELEGIES: THE FATE OF READING IN AN ELECTRONIC AGE (N.Y. 1994).

3 Ilan Gur-Ze'ev, *Cyberfeminism and Education in the Era of the Exil of Spirit*, 49 EDUCATIONAL THEORY 437 (1999).

לנשים, להטרדה מינית ולניצול מיני של נשים בממדים שלא ידענו כמותם, ומהווה במה לשיח מיזוגיני מסית ואלים, שעלול לפגוע ביכולתן של נשים להתנהל בזירה המקוונת בביטחון ובהנאה.

במאמר זה אני מבקשת להפנות את המבט לשיח הפוגעני המתנהל במרשתת כלפי נשים, להצביע על השלכותיו האפשריות, ולהציע להגדיר מחדש את ההיקף הרצוי של חופש הביטוי במרחב המקוון לנוכח הפגיעה המתמשכת בנשים.

אני מבקשת לטעון כי המרשתת הפיחה חיים חדשים בכל הדעות הקדומות, העמדות העוינות והתפיסות המפלות ביחס לנשים. עמדות מגדריות שהיה נדמה כי מצאו זה כבר את מקומן בפח־האשפה של ההיסטוריה, לפחות ככל שמדובר בעולם המערבי, חזרו אלינו באמצעות הרשת. רבים מבין אלה המתגעגעים אל הסדר הישן, אשר היטיב עימם והרע עם הנשים, מצאו במרחב המקוון במה להציג בה את געגועיהם אלה. רבים אחרים קיבלו כתוצאה מכך חיזוק ולגיטימציה לדעות הקדומות שלהם, ואצו רצו אף הם להציג את ״מרכולתם״ ברחבי הרשת. אלה ואלה מנחילים את הדעות הפסולות הללו לדור הגולשים הבא. כתוצאה מכך עלולה להתערער ההסכמה החברתית לגבי זכותן של הנשים לחלוק עם הגברים את ההנאה מן הטובין החברתיים וליהנות מהזדמנויות שוות ומזכויות שוות.

ודוק, אין בדברים שלעיל כדי לטעון לדטרמיניזם טכנולוגי, המייחס למרשתת את האחריות ליצירת שיח פוגעני כלפי נשים. ההשפעה של הטכנולוגיה בכלל, ושל טכנולוגיית המידע בפרט, על תהליכים חברתיים אינה מוטלת בספק,[4] אולם זה כבר רווחת ההכרה בדבר יחסי־הגומלין שבין החברה לבין ההתפתחות הטכנולוגית. מפרספקטיבה זו, טכנולוגיית המידע אכן משפיעה על התפתחויות חברתיות, אך בה־בעת התפתחותה מושפעת מגורמים חברתיים, כך שניתן לומר כי טכנולוגיה וחברה פועלות זו על זו ומכוננות זו את זו.[5] המרשתת מאפשרת את השיח הפוגעני כלפי נשים ואף מעודדת אותו, אך אין זה מן הנמנע ששיח זה הוא תוצאה של תהליכים חברתיים אשר באו לידי ביטוי באמצעות המרשתת.

את הטענה בדבר השיח הפוגעני ברשת כלפי נשים אני מבקשת לתמוך באמצעות בדיקה של תגובות (טוקבקים) באתרי החדשות המרכזיים במרשתת בעברית: ynet, וואלה ו־nrg. התגובות באתרי החדשות מהוות זירת מפגש בין התכנים הפרועים, המשתלחים והבלתי־

---

4 ראו MARSHAL MCLUHAN, UNDERSTANDING MEDIA: THE EXTENSION OF MAN (2nd ed. 1969).

5 אורן ברכה ״היל ופוקו במרחב הדיגיטלי: כוח, טכנולוגיה ומשפט בחברת המידע״ **רשת משפטית: משפט וטכנולוגית מידע** 117, 130–134 (ניבה אלקין־קורן ומיכאל בירנהק עורכים, 2011); Andrew J. Flanagin, Wendy J. Maynard & Miriam J. Metzger, *The Technical Code of the Internet/World Wide Web*, 17 CRIT. STUD. MEDIA COMM. 409–428 (2000).

מרוסנים ביותר ברשת[6] לבין התכנים המייצגים את התקשורת המסורתית, המחויבת לאמת ולאתיקה העיתונאית. התגוביות הן הגרסה המקוונת של ״מכתבים למערכת״ מהעיתונות הכתובה, אך להבדיל מבימת הביטוי המצומצמת של ״מכתבים למערכת״, אופייה ההידודי (האינטראקטיבי) של הרשת מאפשר למשתמשים רבים להתבטא במסות גדולות ובזמן אמיתי. הכמות והתדירות יוצרות שוני איכותי.[7]

על־פי חוקר המרשתת יובל דרור, הוספת התגוביות לכתבות העיתונאיות באתרי החדשות המקוונים היא המצאה ישראלית, והיקף השימוש בתגוביות בקרב החברה הישראלית רחב מן המקובל במקומות אחרים.[8] התגובית מתאפיינת בספונטניות, במיידיות, בתיווך מינימלי ובאנונימיות. מאפיינים אלה קשורים גם למימד ההידודיות של המדיום ולתחושה שהוא מאפשר חופש ביטוי ייחודי. כל אלה משפיעים על הפופולריות הרבה של התגוביות.[9] תכונות אלה הן גם שמעודדות סגנון מתלהם ובוטה, המעורר שאלות לגבי ערכו הסגולי של שיח זה. לצד אלה הרואים בתגוביות זירה של דמוקרטיזציה ומעורבות חברתית, אפשרויות חדשות למימוש חופש הביטוי או מרחב להפגת מתחים ותסכולים,[10] יש הרואים בהם זירה אלימה של קרבות־בוץ, שבה חופש הביטוי נהפך לחופש השיסוי; זירה אשר מאפשרת הפצת השמצות ולשון־הרע, ומחליפה למעשה את הדמוקרטיה הייצוגית בדמוקרטיית המונים כוללנית, שבה המִדרוג (הרייטינג, שאחת הדרכים למודדו הוא מספר התגוביות) מכתיב את סדר־היום.[11] נראה כי הן מצדדי התגובית והן מתנגדיה מסכימים כי היא מהווה כיום גם זירה של בוטות וגסות שלא הורגלנו אליהן בעיתונות המודפסת. הוויכוח הוא על האפשרויות הגלומות בתגוביות ומימושן בשיח, ועל הסוגיות העקרוניות של תפקיד התקשורת ושל גבולות חופש הביטוי.[12]

כאמור, טענתי היא כי השיח המתנהל בתגוביות הינו שיח פוגעני כלפי נשים, רווי שנאה ועמוס בדעות קדומות. בפרק הראשון של המאמר אציג את שיח השנאה כלפי נשים, ואנסה

---

6 ראו יובל קרניאל ״אנונימיות ולשון הרע באינטרנט – בין חופש ביטוי להפקרות״ **עיתונות דוט.קום: העיתונות המקוונת בישראל** 85, 97 (תהילה שוורץ אלטשולר עורכת, ירושלים, 2007).

7 ניבה אלקין־קורן ״המתווכחים החדשים ״בכיכר השוק״ הווירטואלית״ **משפט וממשל** ו 381, 390 (2003).

8 יובל דרור ״בשום מקום אין כזאת רשת״ **הארץ** 6.8.2003 www.haaretz.co.il/misc/1.901188.

9 יעקב הכט ״המאבק על ההגמוניה בשוק התוכן המקוון – המקרה של הטוקבק״ **מגזין ברשת** (2003) www.isoc.org.il/magazine/magazine4_3.html.

10 שם.

11 ראו, למשל, חנוך מרמרי ״יום הבוחר״ **איפה טעינו – עיתונאים מתבוננים על עצמם** (עוזי בנזימן עורך, 2007); ברוך קימרלינג ״נזקי הטוקבק״ **הארץ** 21.6.2005 www.haaretz.co.il/opinions/1.1020523; יובל דרור ״הקולוסיאום החדש״ **הארץ** 21.7.2003 www.haaretz.co.il/misc/1.897322.

12 רועי גולדשמידט ״מקומם של ה׳טוקבקים׳ בשיח הציבורי בישראל״ **הכנסת – מחלקת מחקר ומידע** (2006) www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m01546.pdf.

להסביר את גורמיו ואת השלכותיו. בפרק השני אדגים את האופן שבו שיח זה מַבנה מחדש את עבֶרת האונס כעבֶרה שקורבנותיה הם האחראים לה. בפרק השלישי אבחן את סוגיית חופש הביטוי במרשתת, שאחת מתוצאותיו היא ביזוי נשים ופגיעה במאבקן לשוויון, ואציע הסדרה משפטית של הסוגיה לצד הגברת האקטיביזם הפמיניסטי במרחב הקיברנטי.

א. מיזוגיניה במרשתת

1. המרשתת ושיח השנאה

השנאה היא המוטיב החוזר בהתנהלות האנושית, קובע אנדרה גלוקסמן בספרו **שיח השנאה**.[13] ההיסטוריה האנושית היא היסטוריה של שנאה. ״שנאה בלתי־נלאית, לפעמים יוקדת וברוטלית, לפעמים ערמומית ומקפיאה, מרחפת על פני העולם. רוח הרפאים שלה, העיקשת והעקשנית, משחיתה את היחסים בין בני אדם ואת ענייני הציבור.״[14]

המרשתת מהווה כר פורה לגידולי־הפרא של שנאת האחר. באתרים אין־ספור ברשת ניתן להיתקל בביטויים אשר מלבים שנאה כלפי קבוצות שונות, תובעים שלילת זכויות מקבוצות ומיחידים, מטיפים לאפליה ומצדיקים אי־שוויון. קבוצות שנאה ואתרי שנאה פורחים ברחבי הרשת.[15] לדוגמה, דוח משנת 2011 של ועדה פרלמנטרית לחקר האנטישמיות באיטליה הצביע על עלייה חדה במספר אתרי המרשתת הנושאים אופי גזעני, אשר כמחציתם הם אתרים אנטישמיים. הדוח קובע כי לאנטישמיות ברשת יש השפעה מכרעת על צעירים בני שמונה־עשרה עד עשרים ותשע, וכי הבעיה של הפצת האנטישמיות ברשת אינה רק מנת־חלקה של איטליה, כי אם בעיה גלובלית.[16]

גם הדוח לשנת 2011 של ״הפורום לתיאום המאבק באנטישמיות״ רואה במרשתת וברשתות החברתיות את האמצעים המרכזיים המשמשים להפצת התעמולה והמסרים האנטישמיים, ומדגיש את העלייה בגילויי האנטישמיות ברחבי העולם, בעיקר בקרב

---

13 אנדרה גלוקסמן **שיח השנאה** (אבנר להב מתרגם, 2008).

14 **שם**, בעמ׳ 13.

15 ראו רפאל כהן־אלמגור **המלכוד הדמוקרטי** 464–473 (2007); Laura Leets, *Responses to Internet Hate Sites: Is Speech Too Free in Cyberspace?*, 6 COMMLAW CONSPECTUS 287 (2001); POISONING THE WEB: HATRED ONLINE – INTERNET BIGOTRY, EXTREMISM AND VIOLENCE (1999).

16 Italian Parliament, Joint Committees I (on Constitutional, Presidency of the Council of Ministers and Interior Affairs) and III (on Foreign and European Union Affairs), *Final Report of the Fact-Finding Inquiry on Anti-Semitism* (2011), *available at* http://www.jewishresearch.org/quad/10-11/images/documents/Antisemitismo_Documento_approvato_ENfinal.pdf.

הצעירים. על־פי הדוח, השפעתם הרבה של מסרים אלה על דעת־הקהל מושגת בשל נגישותם הנוחה ופרסומם הרחב באמצעות המרשתת.[17]

התופעה של ביטויי שטנה רווחת ברשתות חברתיות, ביומני־רשת (בלוגים), בפורומים, בתפוצת דואר אלקטרוני, באתרים ואפילו במשחקי מחשב,[18] ולמן הופעתו של אתר השטנה הראשון ברשת stormfront, בשנת 1995, התופעה מתרחבת ומתפשטת במהירות הולכת וגוברת. השנאה רחשה כאן תמיד בינינו, אבל ההיקף והעוצמה שהביאה עימה המרשתת הם חדשים. ניתן למנות לפחות שלושה גורמים הקשורים לאופיו של המרחב המקוון שהובילו להעצמת ביטויים של שנאה, גזענות ופלגנות ברשת: היחלשות הפיקוח החברתי; היעלמותם של מתווכי התוכן וביזור השיח; וטכנולוגיית הרשת.

2. פיקוח חברתי ברשת[19]

מנגנוני הפיקוח הפורמלי המסורתיים – מנגנוני הרגולציה המדינתיים – נחלשו מאוד, הן מצד האפשרות של מניעה מוקדמת של הביטוי, דהיינו איסור מראש של הביטוי (באמצעות צנזורה, צווי איסור פרסום או צווי מניעה), והן מצד האפשרות של ענישה בדיעבד על הביטוי האסור.[20] באופן עקרוני הדינים המגבילים את חופש הביטוי ברשת הם החוקים הכלליים החלים על כל ביטוי של אדם בישראל,[21] אולם האפשרויות הטכנולוגיות לעקוף את הוראות החוק (כגון טכנולוגיות המאפשרות הפרת זכויות יוצרים או הסתרת זהותו של

---

17 הפורום לתיאום המאבק באנטישמיות **הערכה שנתית 2011 – תמונת מצב ומגמות** (2011) antisemitism.org.il/webfm_send/25.

18 על משחקי שנאה מקוונים ראו יעקב הכט ״אתיקה ומשפט במרחב הקיברנטי״ **מגזין ברשת** (2003) www.isoc.org.il/magazine/magazine2_4.html.

19 הסוציולוגים משתמשים במושג ״פיקוח חברתי״ לציון האמצעים השונים שהחברה נוקטת על־מנת להחזיר לתלם את חבריה הממרים, החל באמצעים פורמליים שהמדינה נוקטת נגד מפֵרי חוק, קרי סנקציות עונשיות, המשך באמצעים פורמליים שאינם מדינתיים, כגון פיטורים מהעבודה או ביטול חברות במועדון, וכלה באמצעים לא־פורמליים שננקטים על־ידי חברי הקבוצה, דוגמת לחץ חברתי. שום חברה אינה יכולה להתקיים בלא פיקוח חברתי. אפילו קבוצה קטנה של אנשים שנועדים יחדיו מִפקידה לִפקידה נאלצים לפתח מנגנוני פיקוח כדי למנוע את התפרקותה של הקבוצה. האמצעים לפיקוח חברתי משתנים במידה רבה בין מצבים חברתיים שונים, ושיטות הפיקוח משתנות בהתאם למטרת הקבוצה ולאופייה. ראו פיטר ברגר **הזמנה לפגישה (עם הסוציולוגיה)** פרק רביעי (יוסף עוזיאל מתרגם, 1970).

20 קרין ברזילי־נהון וגד ברזילי ״חופש הביטוי המעשי והמדומיין באינטרנט: על בטלותה והולדתה המחודשת של הצנזורה״ **שקט, מדברים! התרבות המשפטית של חופש הביטוי בישראל** 483, 483–490 (מיכאל בירנהק עורך, 2006).

21 מיכאל בירנהק ״אתיקה עיתונאית ברשת: על הסדרה פרטית, חופש העיתונות, כוח ותחרות״ **פתו״ח: כתב עת בנושאי פוליטיקה תקשורת וחברה** 5, 173, 198 (2003); יובל קרניאל **דיני התקשורת המסחרית** 191 (2003).

המשתמש) – לצד השאלות המשפטיות לגבי הסמכות המדינתית ברשת הגלובלית, לגבי אי־הוודאות בנוגע לאחריותם של ספקי שירותי המרשתת להפרות החוק ולגבי היקף זכותם של המשתמשים לשמור על האנונימיות שלהם – מקשות מאוד את אכיפתם.[22]

בפועל המרשתת מעניקה לגולשים חופש ביטוי אף מעבר להגנה המשפטית החזקה של התיקון הראשון לחוקה האמריקאית.[23] כאמור, גם כאשר על־פי החוק קיימת הגבלה של חופש הביטוי (כגון איסור הסתה,[24] איסור לשון־הרע,[25] איסור פגיעה בפרטיות[26] או איסור פגיעה בקניין רוחני[27]), הגבלה זו אינה נאכפת למעשה. גם הפיקוח החברתי הלא־פורמלי – זה המתנהל על־ידי הציבור עצמו, אשר אוכף איסורים שונים על חבריו באמצעות גינוי, דחייה, הרחקה, לחץ חברתי וכדומה – נחלש מאוד, שכן השפעתו על גולש שבחר להישאר אנונימי קטנה בהרבה מהשפעתו על אדם שזהותו ידועה. סוציולוגים רואים בפיקוח החברתי הלא־פורמלי מנגנון מרכזי להנחלת נורמות חברתיות ולעיצוב התנהגות האדם.[28]

בהעדר פיקוח – בין זה שנאכף באמצעות חוק המדינה או המוסדות החברתיים ובין זה שנאכף על־ידי הציבור עצמו באמצעות פיקוח חברתי לא־פורמלי – אין מי שמכריז על הנורמות הראויות, ושב ומכריז עליהן; אין מי שבודק שוב ושוב את גבולות הנורמה, וקובע שוב ושוב אילו התנהגויות נכנסות בגדרה ואילו חורגות ממנה; ואין מי שבוחן, ושב ובוחן, את יישום הנורמה על מצבים קונקרטיים, ומאשר חזור ואשר את הנורמה בדרך של גינוי או ענישה של ההתנהגות המפֵרה את הנורמה. כל סנקציה עונשית או פיצוי נזיקי משמעותם הסמלית היא הכרזה על ערכיה של החברה. כל גינוי חברתי משמעותו הכרזה על הראוי והלא־ראוי, על הצודק והלא־צודק, על האסור והמותר בחברה. בהעדר פיקוח חברתי מוחמצות ההזדמנויות לברר ולאשר מחדש את הערכים שהחברה מחזיקה בהם.[29] כאשר קולו של החוק נחלש, מתערערת גם הפונקציה של החוק כמתווה, כמַבנה וכמשקף את ערכי־היסוד של החברה, והמצע החברתי המשותף של ערכים אלה הולך ונסדק. בחברה דמוקרטית עלולה להתערער כאמור ההסכמה החברתית לגבי ערכים כגון כבוד האדם, אוטונומיה ושוויון.

---

22 מיכל אגמון־גונן ״האינטרנט כעיר מקלט?! הסדרה משפטית לאור אפשרויות העקיפה הטכנולוגיות וגלובליות הרשת״ **רשת משפטית: משפט וטכנולוגית מידע** 207, 209–218 (ניבה אלקין־קורן ומיכאל בירנהק עורכים, 2011).

23 יובל קרניאל ״פורנוגרפיה באינטרנט: עד כמה להגביל את ביטויה?״ **פתו״ח: כתב עת בנושאי פוליטיקה תקשורת וחברה** 5, 215, 220 (2003).

24 ס׳ 144ב לחוק העונשין, התשל״ז–1977.

25 חוק איסור לשון הרע, התשכ״ה–1965 (להלן: חוק לשון־הרע).

26 חוק הגנת הפרטיות, התשמ״א–1981.

27 חוק זכויות יוצרים, התשס״ח–2007.

28 ראו ברגר, לעיל ה״ש 19, פרק רביעי.

29 DAVID GARLAND, PUNISHMENT AND MODERN SOCIETY: A STUDY IN SOCIAL THEORY 249–260 (1990).

להיחלשותם של גורמי הפיקוח החברתי המסורתיים על הביטוי יש להוסיף גם את היחלשותו של הפיקוח העצמי של המשתמשים, כתוצאה מהסתרת זהותם והשמירה על האנונימיות שלהם. האנונימיות מאפשרת הסרת אחריות אישית והתרת עכבות. הריסון שאנו מקבלים על עצמנו בדרך־כלל – כדי להתקבל בחברה, כדי לשדר שאנו בני־תרבות – מוחלף בהתבטאות בוטה, ולעיתים אלימה, כאשר זהותנו מוסתרת. עמדות שהיינו טורחים לנסחן בזהירות רבה, או אף שוקלים היטב אם להביען בכלל, נזרקות לחלל הווירטואלי ללא מחשבה.[30]

3. היעלמותם של מתווכי התוכן וביזור השיח

על היחלשותו של הפיקוח – כגורם המעודד התבטאות בלתי־מרוסנת, אלימה ורווית שנאה – יש להוסיף גם את היעלמותם של מתווכי התוכן ואת המעבר מאמצעי מדיה בעלי אופי ריכוזי למדיום בעל אופי מבוזר. בתקשורת המסורתית היכולת לפרסם מידע ודעות מוגבלת מראש למספר מועט של אנשים, בשל הצורך בהשקעה מסיבית של משאבים. לעומת זאת, התקשורת המקוונת פתוחה לרווחה לכל מי שמבקש לפרסם ולהתבטא, ובעלות נמוכה.

העלויות הגבוהות הכרוכות ברכישתם ובהפעלתם של אמצעי התקשורת המסורתיים, כגון דפוס או מערכות שידור, יוצרים מצב שבו מתווכי התוכן במדיה המסורתית – המו״לים, העורכים, המפיקים, השדרים, הכתבים וכיוצא בהם – נהנים משליטה בזרימת המידע. מתוקף שליטה זו הם הקובעים מהם התכנים והמסרים שיופצו בציבור. בניגוד לכך, הגולשות והגולשים במרשתת חופשיים לבחור את הנושאים המעניינים אותם, מבלי שאיש יכתיב להם את התכנים שהם יצרכו. במקביל הם יכולים גם לייצר תכנים ככל העולה על רוחם. הרשת מאפשרת לכל אחת ואחד להשמיע את קולם, גם לאלה שהם חסרי אמצעים. עלויות הפרסום במרשתת נמוכות, ומבחינה טכנית כל משתמש יכול לפרסם ברשת כרצונו, ולכן התכנים הנגישים לציבור מגוונים מאוד. הרשת מאפשרת תקשורת בלתי־אמצעית בין יוצרים למשתמשים, ללא מתווכחים; היא פתוחה לכל ומשוחררת ממערכת השיקולים של מנגנון מִדרגי וריכוזי.[31]

בכל זה יש כדי לחזק את חופש הביטוי ולקדם את הדמוקרטיה ואת החירות האישית של המשתמשים, אולם יש בכך גם כדי להעמיק את הפיצול הערכי והנורמטיבי בחברה.[32] ללא

---

30 Danielle K. Citron, *Civil Rights in Our Information Age*, *in* THE OFFENSIVE INTERNET: SPEECH, PRIVACY, AND REPUTATION 31, 36–38 (Saul Levmore & Marta C. Nussbaum eds., 2010). ציטרון מדגישה את האפקט של התנהגות קבוצתית שנוצר ברשת, המקצין את הביטוי.

31 אולם ראו את התרעתה של אלקין־קורן, לעיל ה״ש 7, מפני הסכנה של היווצרות מוקדי כוח ושליטה במרשתת, אשר יחלישו את מגמות הביזור.

32 ראו CASS SUNSTEIN, REPUBLIC.COM ch. 4 (2002). לטענתו של סנסטיין, כאשר המשתמש נאלץ לסנן את התכנים בעצמו – והוא חייב לעשות כן בשל השפע האינסופי של מידע – הוא

מתווכי התוכן, אשר כופים על הצרכנים את מערכת הערכים ההגמוניים בדרך של סינון ועריכה של מסרים שאינם מתיישבים עם הזרם המרכזי (אך במסגרת הקוד המקצועי המחייב להעניק לכל הצדדים הזדמנות להתבטא), ההסכמה החברתית לגבי אותה מערכת ערכים עלולה להישחק. עמדות שהיו מתקשות ככל הנראה לעבור את המסננת של מתווכי התוכן המסורתיים – כגון ביטויים המלבים שנאה כלפי קבוצות אחרות, ביטויים המטיפים לאפליה ומצדיקים אי־שוויון וכדומה – אינן נזקקות ברשת לאישורו של איש, והן זמינות לכל.

מעבר לכך, ביזור המידע אינו פועל בהכרח לחיזוק ערכים דמוקרטיים. כפי שמציין יבגני מורוזוב (Evgeny Morozov), קשה יותר להנחיל מסרים ערכיים ולשנות עמדות כאשר מתחרים על תשומת־ליבו של הציבור עם רבבות אתרים אחרים (בעיקר כאשר התחרות היא מול תכנים מבדרים או משלהבי יצרים).[33] בהנחה שדמוקרטיה כוללת מסרים שמחייבים ״תחזוקה שוטפת״ (שכן איננו מחזיקים בהם באופן טבעי כפי שאנו מחזיקים בדעות קדומות), ספק אם ב״שוק חופשי״, המציע שפע של תכנים מגוונים ומושכים, יש למסרים הדמוקרטיים סיכוי אמיתי לזכות בתשומת־ליבם של הגולשים. מורוזוב מדווח כי בניסוי שנערך בשנת 2007 התברר כי כאשר מתנדבים במערב תרמו את רוחב הפס שלהם לאזרחים במדינות שאינן דמוקרטיות, נוצלה התרומה כדי לחפש תמונות עירום של נשים, ולא כדי לקדם את הדמוקרטיה במדינה.[34] דוגמה נוספת הממחישה את הקושי של תכנים ערכיים לזכות בתשומת־ליבם של הגולשים היא זו של יומנאי־הרשת (הבלוגר) הפופולרי ביותר ברוסיה ארטמי לֶבֶדֶב (Artemy Lebedev), אשר זכה בפופולריות שלו בזכות התחרות שהוא עורך מדי שבוע על בחירת האישה עם החזה היפה ביותר. אפשר רק לנחש איזה מקום היה תופס אנדריי סחרוב בתחרות על יומנאי־הרשת הפופולרי מול יומנאֵי־רשת דוגמת לֶבֶדֶב.[35] דוגמה זו ממחישה כי חופש ה״דפדוף״ (browsing) המוחלט שהמרשתת מעניקה אינו מקדם בהכרח ערכים דמוקרטיים.

4. אופטימיזציה טכנולוגית

במצב של היצף מידע, כפי שקיים ברשת, נוצר מחסור מסוג חדש – מחסור בתשומת־הלב של ציבור המשתמשים. אף־על־פי שכל אדם יכול לפרסם מידע ברשת, רק חלק קטן מהתוכן המתפרסם ימצא את דרכו אל ציבור הגולשים. לפיכך המאבק על הזכות לפרסם מפנה את

בוחר מלכתחילה רק מה שקרוב לליבו, ולכן קשת הדעות שהוא נחשף אליהן צרה בהרבה. כתוצאה מכך הפיצול בחברה גדֵל, הקיטוב מעמיק ו״הדבק החברתי״ נשחק.

33 EVGENY MOROZOV, THE NET DELUSION: THE DARK SIDE OF INTERNET FREEDOM 55 (2011).

34 שם, בעמ׳ 71.

35 שם, בעמ׳ 72.

מקומו לתחרות על תשומת־ליבם של המשתמשים.[36] עודף המידע מוליד תחרות פרועה על תשומת־הלב של המשתמשים במרשתת. ככל שהמסרים קיצוניים יותר, בוטים יותר ומתלהמים יותר כן גדלים סיכוייהם לזכות בתחרות על תשומת־הלב. אין תמה, אפוא, שעם התפתחות הרשת הייתה עדנה לעמדות קיצוניות, לגזענות, לסקסיזם, להומופוביה, למיזוגיניה, לאנטישמיות ולשאר דעות קדומות נגד קבוצות באוכלוסייה. מדובר במסרים קליטים, מעוררי עניין ומשלהבי יצרים, ותכונות אלה מסייעות להם להתמודד בהצלחה עם השפע האינסופי שברשת.

מרגע שמסר מצליח לזכות בתשומת־ליבם של המשתמשים, עומדת לרשותו הטכנולוגיה של המרשתת, המאפשרת לו להשיג פרסום מרבי. כפי שמציינים בלונדהיים ושיפמן, המרשתת כינסה למכלול יחיד את כל הממדים התקשורתיים שהיו קיימים לפניה באמצעי המדיה השונים. היא מכילה את כל הטווח המורפולוגי של כתב, קול, תמונה ווידיאו. זמן ההיחשפות הפוטנציאלי למסריה הוא ממושך ביותר, כמו זה של ספר, ומספר הנמענים הפוטנציאליים גדול כשל שידורי טלוויזיה של רשתות בין־לאומיות דוגמת CNN או MTV. המרשתת נגישה מאוד למשתמשים, ונהנית מהיתרון הכפול של מיידיות, מצד אחד — הפצה בזמן־אמת, כמו בשידור ישיר או כמו בשיחת טלפון — וא־סינכרוניות, כמו של ספר, מצד אחר.[37] כל אלה עושים את המרשתת לאמצעי יעיל ביותר להפצת מסרים, בתנאי, כאמור, שאלה מסרים קלים לקליטה, לא־מורכבים ובוטים.

5. שנאת נשים ברשת והאיום על השוויון בין המינים

כל הגורמים שנמנו לעיל מאפשרים — וכנראה אף מעודדים — את קיומו של השיח האלים והתוקפני, רווי הסטריאוטיפים, שהתפשט בקרב התגובנים (הטוקבקיסטים). בהעדר פיקוח חברתי, ובחסות האנונימיות, מתפרצת במסלולי הגלישה של הרשת עוינות — עוינות כלפי יהודים וכלפי שחורים, כלפי מוסלמים, הומואים, שמאלנים, מתנחלים או ערבים, כלפי בית־המשפט וכלפי נשים; במיוחד כלפי נשים.

השנאה כלפי נשים היא מוטיב השזור בתרבותנו. זוהי השנאה הארוכה ביותר בהיסטוריה, עתיקה יותר משנאת היהודי ואוניוורסלית יותר ממנה, טוען גלוקסמן.[38] לדבריו, ההיסטוריה המודרנית רוויה בשנאת נשים לא פחות מן ההיסטוריה העתיקה. כאשר

---

36 אלקין־קורן, לעיל ה״ש 7, בעמ׳ 406—407. אלקין־קורן מוסיפה כי התחרות על תשומת־הלב מתמקדת במאמצי שליטה במנועי החיפוש, שנועדו לסייע לגולשים לאתר תוכן רלוונטי. כך, בפיתול אירוני, שבים אלינו מתווכי התוכן. אולם בעוד מתווכי התוכן במדיה המסורתית היו כפופים לכללי האתיקה ולקוד מקצועי, מתווכי התוכן החדשים אינם כפופים להגבלות כלשהן.

37 ראו מנחם בלונדהיים ולימור שיפמן ״מהדינוזאור לעכבר: האבולוציה של טכנולוגיות תקשורת״ **פתו״ח: כתב עת בנושאי פוליטיקה תקשורת וחברה** 5, 22, 52—54 (2003).

38 גלוקסמן, לעיל ה״ש 13, בעמ׳ 162.

השתלט ח׳ומייני על איראן, אחד הצווים הראשונים שהוציא היה זה שהכריח את כל הנשים ללבוש צ׳אדור, לכסות ולהסתיר את עצמן. כך אירע גם בפקיסטן בשנות השמונים, באלג׳יריה בראשית שנות התשעים ואחר־כך באפגניסטן. את הנשים ה״סוררות״ רדפו, סקלו ושחטו.[39] סימון דה־בובואר מסבירה את שנאת הנשים בכך שהאישה בתרבותנו היא ה״אחר״, והאחרוּת מאיימת ומפחידה, האחרוּת זהה לשלילה.[40] האישה מזוהה עם הרע, קובעת דה־בובואר, ומצטטת את פיתגורס: ״היסוד הטוב ברא את הסדר, את האור ואת הגבר, והיסוד הרע ברא את התוהו ובוהו, את החושך ואת האישה.״[41] הדתות המונותיאיסטיות הלכו בעקבות היוונים הקדמונים ביחסן אל האישה, ואף עלו עליהם בשנאתן כלפיה: ״ספר ׳ויקרא׳ משווה אותה לבהמות המשא שבבעלות בתי האב... חוקי הכנסייה רואים בה את ׳שער השטן׳, והקוראן מתייחס אליה בבוז מוחלט.״[42] שנאת הנשים נהפכה לחלק בלתי־נפרד מפונדמנטליזם דתי.

ביטויי העוינות והבוז כלפי נשים נמצאים בכל מקום במרחב המקוון. כאמור, אין כל חדש בעצם קיומם של ביטויים אלה; החידוש הוא בפרישׂתם, בכמותם, בנוכחותם הגבוהה, ופעמים רבות גם בקיצוניותם ובחריפותם. באמצעות המרשתת ניתנת בּולטוּת רבה יותר לשנאת הנשים, אשר מוסברת בחלקה על־ידי האמור לעיל – זה אפשרי, זה מותר, אין משלמים על כך כל מחיר, ואין מי שיצנזר את הדברים. ייתכן גם שההקצנה באופי הביטויים ובכמותם נובעת מכך שהאיום על המשך השליטה הגברית בנשים גדול מתמיד. הפמיניזם, כתיאוריה של שוויון, נהפך למושא למתקפות וירטואליות רצחניות (״הגיע הזמן שהמשטרה אצלנו תחסל גם את אירגוני הפמניסטיות מלאות הרעל שהורסות כל דבר... במדינה הזו״[43]). דמוניזציה של הפמיניזם ודה־לגיטימציה שלו הם אמצעי מרכזי במאבק נגד השוויון לנשים ולמען המשך השליטה הגברית.[44]

ככל שהמרשתת נהפכת לחלק בלתי־נפרד מחיי היומיום שלנו, ההיחשפות לביטויים של עוינות ובוז כלפי נשים, ולאמירות התומכות בשמירת נחיתותן, נהפכת גם היא לחלק בלתי־נפרד מחיינו. נשים, נערות וילדות נחשפות, על בסיס יומי, לזרם בלתי־פוסק של ביטויי שנאה, בוז, לעג וזלזול. אפשר רק לשער כיצד עובדה זו משפיעה על ילדות רכות ונערות, על דימוין העצמי ועל יכולתן לצמוח ולהתפתח לכלל נשים אוטונומיות, בנות־חורין וריבוניות;

---

39 שם, בעמ׳ 164–167.

40 סימון דה בובואר **המין השני כרך ראשון: העובדות והמיתוסים** 115 (שרון פרמינגר מתרגמת, 2001).

41 שם, בעמ׳ 116.

42 שם.

43 סוכנויות הידיעות ״הודו: דקרה למוות חבר פרלמנט שנחשד באונס״ **nrg** 4.1.2011, תגובית מס׳ 5, www.nrg.co.il/online/1/ART2/196/771.html.

44 יעילותו של אמצעי זה מתבטאת באי־נכונותן של נשים להגדיר את עצמן כפמיניסטיות. ראו אורית קמיר **כבוד אדם וחוה: פמיניזם ישראלי, משפטי וחברתי** 13 (2007).

וריבוניות; כיצד היחשפות יומיומית למסרים בדבר היותן לא־ראויות, חסרות ערך, לא־הגונות, לא־ישרות ובלתי־כשירות משפיעה על בטחונן העצמי; מה עובר עליהן כאשר הן עומדות מול התקפה מתמדת על אישיותן ועל עצמיותן; כיצד הן מחזיקות מעמד מול הניסיון הבלתי־פוסק להשיל מהן את אנושיותן ולרדד את מהותן; כיצד הן מצליחות לפתח אמונה בעצמן, בכוחן וביכולותיהן כאשר הן סופגות ללא הרף ביקורת גסה ותוקפנית על מי שהן ועל מה שהן. קשה לא לתהות איזה דור של נשים צומח בצילה של המרשתת העוינת, ועד כמה נשים צעירות, שגדלו במקביל להשתלטות המרחב הקיברנטי על חיינו, מסוגלות לעמוד כשוות מול שווים ולתבוע את המגיע להן כבנות־אדם שוות־ערך ושוות־זכויות.

6. הטרדה מינית ברשת

המרחב הקיברנטי מאיים על השוויון בין המינים, בהיותו מצע אפקטיבי מאין כמוהו לתעמולה נגד נשים. בחלקה תעמולה זו ישירה, גלויה ובוטה, ובחלקה היא עקיפה ולעיתים אף סמויה. כך, לדוגמה, פורנוגרפיה ברשת מתפקדת לא רק כמקור לגירוי מיני, אלא גם כערוץ מרכזי לתעמולה אנטי־נשית. התכנים הפורנוגרפיים שמציפים את המרשתת מתפקדים באותו אופן שבו ביטויי השנאה מתפקדים – ככלי להקטנה ולהחלשה של נשים ולשימור נחיתותן החברתית – וניתן לראות בהם, למצער בחלקם, סוג ספציפי של ביטויי שנאה, הממוקד לא רק במינן של הנשים, אלא גם במיניותן. פורנוגרפיה מרגילה את צרכניה שההנאה המינית של הגבר נובעת מכך שהוא פוגע באישה, מכאיב לה ומשפיל אותה. הפורנוגרפיה, כמו האונס, מכוונת לדה־הומניזציה של האישה ולרדוקציה שלה לאובייקט מיני.[45] כדברי בית־המשפט העליון הקנדי: ״לפירסומים המציגים נשים כאובייקטים לניצול מיני ולאלימות יש השפעה שלילית על האופן שבו אדם מעריך אותן או מקבל אותן... יהא זה סביר להניח כי קיים קשר סיבתי בין חשיפה לפרסומים מסוג זה לבין שינוי בגישות ובאמונות.״[46] ההצפה של הרשת בתכנים פורנוגרפיים אלימים ומשפילים, המביעים שנאה ובוז כלפי נשים, יוצרת אקלים עוין כלפי נשים. אקלים עוין זה משמש קרקע פורייה לקליטת עמדות כוחניות ומנוכרות כלפי נשים. הפורנוגרפיה פוגעת בשוויון בין גברים ונשים, בשקפה את ההתייחסות לנשים כאל אובייקטים שנוצרו לשימושו של הגבר. היחשפות לסוג

---

45 Catherine A. MacKinnon, *Pornography, Civil Rights and Speech*, 20 HARV. C.R.-C.L. L. REV. 1 (1985); CATHERINE A. MACKINNON, ONLY WORDS (1993) (hereinafter: MACKINNON, ONLY WORDS); CATHERINE A. MACKINNON, TOWARD A FEMINIST THEORY OF THE STATE 195–214 (1989) (להלן: MACKINNON, TOWARD A FEMINIST THEORY OF THE STATE).

46 ראו נטע זיו ״פורנוגרפיה, חופש הביטוי וזכויות נשים״ **מעמד האישה בחברה ובמשפט** 339, 357 (פרנסס רדאי, כרמל שלו ומיכל ליבן־קובי עורכות, 1995).

זה של מסרים, אשר משפילים ומבזים את האישה, תורמת לאישושן ולביסוסן של השקפות אלה, ולעיצובו של השיח המגדרי כשיח גזעני ומיזוגיני.

המרשתת החדירה את הפורנוגרפיה כמעט לכל בית בישראל. ממחקרים עכשוויים עולה כי רבים מהילדים נחשפים לפורנוגרפיה במרשתת עוד בטרם מלאו להם עשר שנים.[47] ככל שצרכן הפורנוגרפיה צעיר יותר כן הוא לומד לראות בילדות, בנערות ובנשים אובייקטים מיניים, ולזהות יחסי מין עם השפלת נשים ועם הפעלת אלימות נגדן. ככל שצרכנית הפורנוגרפיה צעירה יותר כן היא מפנימה עמוק יותר את תפקידה כאישה – להיות כלי לסיפוק צרכיו המיניים של הגבר, ולהפגין כניעות ואף תשוקה לכאב ולהשפלה.

הגלישה במרשתת תוך היתקלות מתמדת במסרים של אלימות כלפי נשים או של השפלת נשים מזכירה מאוד את מה שנשים חשות כאשר הן מוטרדות מינית ברחוב.[48] גם במרשתת, כמו ברחוב, רק הימנעות מכניסה למרחב הזה יכולה למנוע את ההיחשפות להטרדה, שכן התכנים המטרידים נמצאים בכל המרחב המקוון. אם משמעותה של ההטרדה המינית היא שהיא כופה על המוטרדת סטריאוטיפים נשיים, אשר פוגעים בה ומערערים את שלוותה, כפי שמנסחת זאת קמיר,[49] אזי אין ספק שהגלישה במרשתת מהווה לא אחת הטרדה מינית של נשים.

החוק למניעת הטרדה מינית, התשנ״ח–1998, קובע בסעיף 3(א)(5) את החלופה החמישית להטרדה מינית: ״התייחסות מבזה או משפילה המופנית לאדם ביחס למינו או למיניותו, לרבות נטייתו המינית״. ביטויי העוינות, הזלזול, הבוז והשנאה כלפי נשים בשל היותן נשים, אשר כוללים גם תכנים פורנוגרפיים אלימים ומשפילים כלפי נשים, עונים, כמדומה, על ההגדרה של ״התייחסות מבזה או משפילה המופנית לאדם ביחס למינו״.

הגודש של חומרים מיזוגיניים בעלי אופי מיני מגבילה את תנועת הנשים במרחב הרשת, ממש כשם שההטרדות ברחוב מגבילות את תנועתן של הנשים במרחב הפיזי.[50] בית־המשפט העליון קבע, בפרשת **בן אשר**, כי הטרדה מינית אינה חייבת להיות מופנית כלפי אדם מסוים, אלא יכולה להיות גם ״הטרדה סביבתית״ ולהתבטא ביצירת סביבה עוינת.[51] ״התנהגות יוצרת סביבה עויינת אם היא מעכירה את האווירה, משבשת את היחסים ומפריעה לתפקוד התקין במקום העבודה או הלימודים.״[52] זה המצב, למשל, ״כאשר מנהל מחלקה

---

47 דפנה למיש, רבקה ריב״ק ורותם אלוני ״ילדים ישראלים גולשים באינטרנט: מפאניקה מוסרית להורות אחראית״ **מגמות** מו 137, 151–152 (2009). המחקר מלמד כי המרשתת מהווה מקור מרכזי להיחשפות לפורנוגרפיה בהשוואה לכל מדיום אחר ובכל קבוצת־גיל.

48 ראו Cynthia G. Bowman, *Street Harassment and the Informal Ghettoization of Women*, 106 HARV. L. REV. 517 (1993).

49 אורית קמיר ״איזו מין הטרדה: האם הטרדה מינית היא פגיעה בשוויון או בכבוד האדם?״ **משפטים** כט 317, 355 (1998).

50 ראו Bowman, לעיל ה״ש 48, בעמ׳ 539.

51 עש״מ 6713/96 **מדינת ישראל נ׳ בן אשר**, פ״ד נב(1) 650 (1998).

52 שם, בעמ׳ 683.

מחלקה תולה על קירות החדרים במחלקה תמונות פורנוגרפיות, או כאשר מרצה נוהג לנבל את פיו, במהלך הרצאותיו, בביטויים גסים שיש בהם כדי להשפיל נשים״.[53] בית־המשפט העליון שב ואישר כי התנהגות כזו מהווה הטרדה מינית גם אם היא אינה מופנית במישרין כלפי אדם מסוים.[54] למקצת מן הנשים המרשתת היא גם סביבת העבודה שלהן, ובמקרים אלה, גם על־פי המשפט האמריקאי, התנהגות זו מכוננת את העבֵרה של הטרדה מינית מסוג ״סביבת עבודה עוינת״.[55]

הטרדה מינית פוגעת בנשים בכך שהיא כופה עליהן סטריאוטיפים נשיים של נחיתות וחולשה, ומנציחה את דימוין כאובייקטים מיניים. מסרים אלה, אשר מכוננים ומקבעים דימויים שליליים ביחס לנשים, מקבלים באמצעות המרשתת תהודה שאין דומה לה באמצעי התקשורת האחרים. באפשרויות הגלומות במרשתת להפצת מסרים בהיקפים חסרי תקדים, באופן מיידי וגם לאורך זמן, טמון פוטנציאל לחולל שינויים בתפיסות החברתיות שלנו. שיח האונס שמתפתח ברשת מגלה כי ייתכן שתהליך שינוי זה כבר מצוי בעיצומו.

ב. הבניה חדשה־ישנה של עבֵרת האונס ברשת

1. מיתוס האונס

אחת התוצאות של התעמולה האנטי־נשית ברשת – ובה־בעת גם אחד מערוצי הפעולה של תעמולה זו – היא ההבניה מחדש של עבֵרת האונס כעבֵרה שהינה בעיקרה תוצאה של התנהגותה ואישיותה של האישה, ואשר בדרך־כלל אינה אלא עלילת־שווא שטפלה האישה.

עד העשורים האחרונים של המאה הקודמת נתפסה בדרך־כלל אישה שנאנסה כאחראית למעשה שבוצע בה, בין משום שלא נמנעה מן הסיטואציה המסוכנת – למשל, הסתובבה בשעות הלילה ללא ליווי גברי או ישבה לבדה בפאב או שתתה לשוכרה או נסעה בטרמפ או

---

53 שם.

54 ראו, למשל, עש״מ 2203/05 **מדר נ׳ נציבות שירות המדינה** (פורסם בנבו, 21.7.2005); עש״מ 5771/01 **פודלובסקי נ׳ נציב שירות המדינה**, פ״ד נו(1) 463 (2001). שני פסקי־הדין זמינים באתר נציבות שירות המדינה, בכתובת www.civil-service.gov.il/Civil-Service/TopNavHe/Units/Woman/HtradaRulings.

55 במשפט האמריקאי מסַווגים הטרדה מינית בעבודה לשתי צורות של הטרדה: הטרדה מינית מסוג ״סביבה עוינת״ (hostile environment) והטרדה מינית מסוג ״זה תמורת זה״ (quid pro quo). הטרדה מינית מסוג ״סביבה עוינת״ היא התנהגות היוצרת סביבת עבודה שמשפילה ומבזה את האישה כאישה, בכך שהיא חושפת אותה לדיבורים או למעשים בעלי אופי מיני. הטרדה מינית מסוג ״זה תמורת זה״ מתרחשת כאשר מעסיק או ממונה מתנֶה את המשך עבודתה של העובדת או את הזדמנויות הקידום שלה בקבלת טובות־הנאה מינית ממנה. ראו CATHERINE A. MACKINNON, SEXUAL HARASSMENT OF WORKING WOMEN: A CASE OF SEX DISCRIMINATION (1979).

נענתה להזמנתו של גבר לבלות עימו – ובין משום שהייתה פרובוקטיבית ופתיינית בלבושה או בהתנהגותה, ובעצם ״הזמינה את זה״. לחלופין, ההנחה הייתה שלא היה אונס, וכי האישה משקרת.

בעשורים האחרונים התחולל שינוי ביחס החברתי־המשפטי לאונס, אשר בא לידי ביטוי במגמה של העברת האחריות לאונס מן הקורבן אל התוקף ובהדגשת האוטונומיה של האישה כערך המוגן בעבֵרת האונס, דהיינו, בהכרה בזכותה של האישה להחליט עם מי ומתי לקיים יחסי מין, ובעיקר בזכותה לסרב ליחסי מין, גם אם התנהגותה נתפסה כמתירנית וכמזמינה. שינוי זה הוא אחד ההישגים של התנועה הפמיניסטית בכלל ושל הפמיניזם המשפטי בפרט, אולם השיח המקוון מדגים היטב עד כמה שינוי זה לא הופנם על־ידי כל שדרות החברה, ועד כמה הוא עלול להיות ארעי ושברירי. כל הדעות הקדומות בנוגע לאונס, שביקשו להטיל את האחריות לפשע על האישה, ואשר היה נדמה כי זה כבר עברו מן העולם, שבות במרשתת אל קדמת הבמה. שוב עולות התייחסויות לגבי אופן לבושה של הנאנסת, התנהגותה או דיבורה, ונשאלת השאלה אם היא לא גרמה לעוררותו של האנס באופן המעניק הצדקה למעשה האונס; שוב נטען כי ה״לא״ של האישה אינו באמת ״לא״ בנסיבות שבהן בילתה ביחידות עם הגבר או פלירטטה איתו, ושוב מרימה את ראשה המכוער האמונה המיזוגינית שנשים הן שקרניות מטבען ונוהגות לטפול על הגברים האשמות־שווא בגין אונס.

אמונות אלה, המכונות בספרות ״מיתוס האונס״ (rape myth),[56] נועדו להבטיח לגברים גישה חופשית לגופן של נשים גם ללא הסכמתן, ובמיוחד לגופן של אותן נשים שהפרו את הקוד הפטריארכלי של התנהגות נשית ״צנועה״ ותואמנית (קונפורמית). כך האיום באונס משמש אמצעי לפיקוח חברתי על הנשים, למען ״יֵדעו את מקומן״ ויתנהגו כפי שדורשים ומצפים מהן. על־פי מערכת אמונות זו, אישה שמבלה לבדה בבר, מפלרטטת עם גברים או מסתובבת בגפה בשעת לילה מאוחרת היא אישה ש״מזמינה את זה״. כך האונס נהפך לעונש על התנהגות נשית לא־ממושמעת. הקשר בין עמדות שמרניות ומסורתיות לגבי תפקידי המין לבין עמדות הטוענות לאחריותה של האישה לאונס (ובין אלה לבין ההסתברות להתנהגות מינית אלימה כלפי נשים) תועד במחקרים שונים.[57] אותו קוד תרבותי שהגבר יונק ממנו את זכויות־היתר שלו הוא שמעניק לאמונות המסולפות על־אודות האונס את תקפותן.

---

56 Martha R. Burt, *Cultural Myths and Supports for Rape*, 38 J. PERS. SOC. PSYCHOL. 217 (1980).

57 ראו, למשל: Gordon B. Forbes, Leah E. Adams-Curtis & Kay B. White, *First- and Second-Generation Measures of Sexism, Rape Myths and Related Beliefs, and Hostility Toward Women*, 10 VIOLENCE AGAINST WOMEN 236 (2004); Kathryn M. Ryan, *Further Evidence for a Cognitive Component of Rape*, 9 AGGRESS. & VIOLENT BEHAV. 579 (2004); Kimberly A. Lonsway & Louise F. Fitzgerald, *Rape Myths: In Review*, 18 PSYCHOL. WOMEN Q. 133 (1994).

התגובות המופיעות באתרי החדשות מתחת לידיעות על אונס משקפות את מערכת האמונות והערכים הזאת. השיח הוא שיח פטריארכלי, מיזוגיני, עמוס דעות קדומות ואמונות מופרכות על־אודות אונס. בחלק ניכר מהתגובות האונס מוכחש, וזאת מבלי שלמגיבים יש ידיעה כלשהי על עובדות המקרה מעבר למה שמצוי בתלונה על האונס כפי שדווחה למשטרה או מעבר לכתוב בכתב האישום או בפסק־הדין. כך, למשל, פוסק פלוני כי ״הוא לא אנס ואני יודע את זה[.] בית המשפט שלנו משוחד ושונא דתיים ולכן האשימו אותו״,[58] אלמוני יודע בוודאות כי ״לא היה שום דבר כזה[.] זה היא רצתה את זה...״[59] ואילו שלישי חורץ: ״אונס במשך חצי שנה????? אין כזה דבר... !״[60] לחלופין, כאשר התרחשותו של האונס אינה מוכחשת, נתפס האונס כתולדה הכרחית ובלתי־נמנעת של התנהגות האישה: ״הנשים אשמות בלבד״;[61] ״מחיר הפריצות של הדור הקלוקל. במקום להיות בבית עם המשפחה יוצאת לזוהמה״.[62] תגובות אחרות משלבות את הכחשת האונס עם הצדקתו: ״...אני מכיר ילדות כאלה ! ואני לא אתפלא אם אגלה שאנסו אותן, הן דורשות את זה ! ואז הולכות ומתלוננות ! ! !״;[63] ״לא אנסו אותה אולי היא אנסה אותם מגיע לה מה שקרה לה״.[64] זוהי הגרסה העברית המשופרת למימרה האירונית: "It never happened, and what's more, [she] deserved it".[65]

2. ממצאים כלליים לגבי תגובות על דיווחי אונס

במטרה לאתר ולזהות את העמדות העולות משיח האונס במרשתת, נסקרו התגובות בכל הכתבות שדיווחו על אונס נשים בחודש ינואר 2011 באתרי החדשות המובילים – וואלה, ynet ו־nrg. בסך־הכל נמצאו 62 כתבות שדיווחו על אונס אישה/נשים על־ידי גבר/ים, וביחס אליהן נכתבו 4,854 תגובות. הממצא העולה מסקירת התגובות הוא בולטותן של

---

58 טובה דדון ״בבית הכנסת לא דיברו עם משה קצב: ׳היה מביך׳״ **ynet** 1.1.2011, תגובית מס׳ 29, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4007444,00.html.

59 מערכת וואלה ״חשוד באונס הנערה בי־ם: היא פנתה אליי בפייסבוק״ **וואלה** 27.1.2011, תגובית מס׳ 12, news.walla.co.il/?w=/10/1785829.

60 רענן בן צור ״חשד: צעירים אנסו בת 12 שפגשו בפייסבוק״ **ynet** 5.1.2011, תגובית מס׳ 25, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4009190,00.html.

61 אלי סניור ״כחודשיים וחצי אחרי: האנס שב למועדון ונעצר״ **ynet** 5.1.2011, תגובית מס׳ 36, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4009191,00.html.

62 אריאל נוי ״חשד: אנסו צעירה מחוסרת הכרה במסיבת סילבסטר״ **וואלה** 1.1.2011, תגובית מס׳ 30, news.walla.co.il/?w=/10/1774683.

63 איילה חננאל ״החשוד באונס בת ה־12 – סוכן סמוי של המשטרה״ **וואלה** 5.1.2011, תגובית מס׳ 55, news.walla.co.il/?w=/10/1776414.

64 רענן בן צור ״אונס בת ה־12: הסוכן שוחרר בהסכמת המשטרה״ **ynet** 6.1.2011, תגובית מס׳ 23, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4010140,00.html.

65 סלוגן צבאי פופולרי, המצוטט אצל: DEBORAH RHODE, JUSTICE AND GENDER 245 (1989).

התגוביות המביעות עוינות לנאנסות, המאשימות אותן בהתרחשות האונס או המכחישות את קיומו של האונס. מספרן של תגוביות אלה משתווה כמעט למספרן של התגוביות המביעות תמיכה בנאנסות ודאגה לגורלן. 25.9% מן התגוביות מביעות זעזוע מן האונס, חמלה על הנאנסות, גינוי של האנסים, דאגה לגורלנו כחברה שהאלימות המינית גואה בה, רצון בענישה מחמירה על האלימות המינית וכיוצא באלה. מאידך גיסא, 19.4% מן התגוביות משקפות אי־אמון בנאנסת ובנשים בכלל, הכחשה של האונס או השלכת האשמה על הנאנסת ועל נשים בכלל. שאר המגיבים עסוקים בהתכתשות על סוגיות שונות ומשונות, כגון באיזה מגזר מקרי האונס שכיחים יותר, אם הטלוויזיה או המרשתת מעודדות אונס, אם ערבים שאונסים יהודיות מבצעים פשע לאומני או מיני, וכיוצא בהם נושאים אשר לעיתים קשורים באופן עקיף לפרשה הנדונה ולעיתים אינם קשורים אליה כלל.

גם אם מביאים בחשבון שייתכן כי מגיבים אחדים כתבו יותר מתגובית אחת, ועל־כן התגוביות אינן משקפות נאמנה את עמדות הכותבים, העובדה שלעמדה הרואה בנאנסת את האחראית לאונס יש בולטות כה רבה בתגוביות שנסקרו עומדת עדיין בעינה, ותופעה זו עקבית ונשמרת בשלושת האתרים שנצפו.

טבלה 1: העמדות ביחס לאונס המשתקפות מן התגוביות על כתבות בדבר אונס המתפרסמות באתרי החדשות

	מספר התגוביות על דיווחים בדבר אונס	התגוביות שמשקפות את מיתוס האונס		התגוביות שמבטאות תמיכה במתלוננות	
		N	באחוזים	N	באחוזים
ynet	2,862	468	16.35	641	22.3
וואלה	1,780	425	24.9	571	32.1
nrg	212	47	22.2	42	19.8
סה״כ	4,854	940	19.4	1,254	25.9

אל מול סיפורים קשים של אונס, בין שאושרו על־ידי בית־המשפט ובין שהיו עדיין בגדר כתב אישום או תלונה בלבד, תגובותיהם של הגולשים הן בלתי־נסבלות מבחינת הנאנסות. לדוגמה, מתוך 59 תגוביות על ידיעה בדבר ילדה בת אחת־עשרה שהתלוננה כי נאנסה, 28 תגוביות היו עוינות לילדה, ורק 11 תגוביות הפגינו כלפיה אמפתיה, חמלה ותמיכה. העובדות שהופיעו בכתבה, שהסתמכה על כתב האישום, היו שהנאשם יזם את ההיכרות עם הילדה, ומשנענתה לפניותיו ונפגשה עימו, אנס אותה פעמיים, בשתי פגישות שונות. בהתבסס על דיווח זה הפנו התגובנים אצבע מאשימה לא אל האנס, אשר לא נרתע מלבצע את זממו בילדה קטנה, אלא דווקא אל הילדה, על שהייתה טיפשה דייה להיפגש עם הנאשם פעם שנייה לאחר שכבר נאנסה על־ידיו. כמו־כן הופנתה ההאשמה אל הוריה של הילדה, אשר כשלו בשמירה עליה, ואל הנשים בכלל:

״זה החינוך שניכשל של החילונים. דור נאנס, הפקרות ההורים״;

״בלי להקל בכך, מה עושה ילדה בת 11 עם אדם זר במכונית?״;

״הורים זבל. חינוך על הפנים. לאן היגעתם?״;

״בת 11 לבד כבר מחפשת״;

״הערבוש לא אשם, פשוט בנות ישראל מקטנות כבר נהיות ייצאניות חובבות״;

״הילדה מטומטמת וגם ההורים שלה״;

״להעמיד לדין הוריה ואת העובדת הסוציאלית שטיפלה בה״;

״שיסרסו נשים פדופיליות בעקירת רחם... מדובר בסך הכל בנערה ששכבה מרצונה עם הגבר...״;

״להחמיר בעונש בפרט של נשים המתעללות בקטינים ואונסים אותם... נשים אלו הרסו כל חלקה טובה[.] מה הפלא שנערים גדלים להיות עבריינים״.[66]

שוו בנפשכם מה הרגישה אותה ילדה קטנה בת אחת־עשרה שנאנסה אם חלילה עלה בדעתה לגלוש ולחפש מעט ניחומים מהגולשים על האירועים המזעזעים שעברה.

בעבר היה מקובל לכנות את המפגש של נאנסת עם מערכת אכיפת החוק ״אונס שני״, בשל היחס העוין והמאשים של נציגי המערכת כלפי הנאנסת, ובשל החקירה הפולשנית וחסרת הרגישות על־ידי חוקרי המשטרה, ובעיקר על־ידי הסנגורים של הנאשמים.[67] למן שנות השמונים של המאה הקודמת השתפר מאוד היחס אל הנאנסת מצד רשויות החוק, והסנגורים כבר אינם רשאים לתחקר אותה על עברה המיני ולהציגה כמופקרת.[68] אולם באמצעות המרשתת מוצגת כיום גרסה חדשה, ואכזרית יותר, של ״אונס שני״ – זה הנעשה על־ידי התגובנים.

במקרה אחר, של ילדה בת ארבע־עשרה שהתלוננה על אונס, דיווחה המשטרה על ראיות התומכות בגרסתה, אולם התגובנים קיבלו את סיפורה בנאום שטנה אופייני:

---

66 גלעד גרוסמן ״אישום: תושב סילוואן התחזה ל׳עמיר׳ – ואנס בת 11״ **וואלה** 25.1.2011, תגוביות מס׳ 3, 4, 5, 6, 7, 21, 22, 29 ו־45, news.walla.co.il/?w=/10/1784557.

67 ראו, למשל: LYNDA L. HOLMSTORM & ANN W. BURGESS, THE VICTIM OF RAPE: INSTITUTIONAL REACTION 163–164 (1978); LORENNE CLARK & DEBRA LEWIS, RAPE: THE PRICE OF COERCIVE SEXUALITY 25 (1977).

68 ס׳ 2א לחוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים) (תיקון מס׳ 1), התשמ״ח–1988, ס״ח 1246.

״למה מאמינים לכל ילדה קטנה שמתלוננת? פשוט בזיון[,] לנו הגברים אין מילה? מדינה מטומטמת[,] מי הם בכלל כל הנשים היפות נפש האלו? כך היה בחקירה של מאבטח הרמטכל[,] כך היה בתיק קצב. מאמינים לנשים למה??... איכס גועל נפש. מישהו יודע כמה נשים יש שהם שקרניות ומפגרות שדורשות צומי? אני בטוח שהרבה גברים יושבים בכלה לחינם ורק בגלל ציצים. זה בדוק... נשים זה שק של נחשים.״[69]

אכן, ייתכן שהמגיב לעיל אינו אלא נער מבולבל, אך ספק אם יש בכך נחמה. האפשרות שכבר בגיל צעיר הנערים (והנערות) לומדים להאשים את הנאנסת בפשע שבוצע בה, ולהתייחס אל נשים באופן כה גס ולא־אנושי, הינה מדאיגה ביותר. יתר על כן, מבחינת הנאנסת אין חשיבות לגיל המגיבים. כאשר כשליש מן המגיבים (7 מתוך 22) נוקטים כלפיה עמדה עוינת, חשדנית ומאשימה, קיים סיכוי רב שהיא תפנים את האשמה. בעוד הציפייה הטבעית ביותר שלה היא לקבל מן המגיבים אהבה, אמפתיה והשתתפות בצערה, כפי שמצפה כל מי שאירע לו אסון, התגובות שהיא מקבלת במרשתת מלמדות אותה כי אסון מהסוג שהיא חוותה מעורר עוינות ודחייה כלפיה, וגוזר עליה בדידות והרחקה. ממש כמו במדינות החשוכות ביותר, שבהן הנאנסות הן הנושאות בעונש על האונס, גם באתרי החדשות אצלנו אסונן של הנאנסות נזקף לחובתן.

ילדה נוספת, בת ארבע־עשרה, שהתלוננה כי נאנסה במשך שנה תמימה על־ידי שלושה מבני כיתתה, ובשל איומיהם כלפיה חששה להתלונן במשטרה, ספגה גם היא ביקורת עוינת מצד שליש כמעט מהמגיבים (9 מתוך 31), שהסבירו כי היא רצתה את זה, הזמינה את זה, נהנתה מזה או יזמה את זה. על־פי התגובנים, גם ילדה זו, כמו נאנסות רבות אחרות, רצתה בעצם את המגע המיני, והאשמים האמיתיים במצבה אינם הנערים שכפו עליה את המגע המיני, אלא דווקא הפמיניסטיות שהגדירו את המגע המיני הכפוי כאונס.

״שדולות הנשים בארץ ירדו מהפסים. הצליחו לעוות לציבור את המושגים והכל על רקע האינטרסים הכלכליים שלהן[.] הן חולבות את המדינה והאינטרס שלהן להפוך כל אירוע לאונס. כל נער ששוכב עם בת כיתתו לאנס. כל קבוצת נערים השוכבים עם נערה לאנסים קבוצתיים... להתחיל להעיף בבעיטה בתחת את כל הפמניסטיות ההורסות לנערים ולנערות רבות את החיים. אילמלא הן הייתה נותרת חווייה שאינה מתורגמת ומפורשנת כניצול. הן הפכו פרשניות לבעילות.״[70]

---

69 יואב זיתון ״בת 14 התלוננה: שומר באתר בנייה אנס אותי״ **ynet** 11.1.2011, תגובית מס׳ 1, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4012311,00.html.

70 איילה חננאל ״פרקליט הנערים החשודים באונס: הקטינה יזמה הכל״ **וואלה** 27.1.2011, תגובית מס׳ 23, news.walla.co.il/?w=/10/1785688.

גילן הצעיר של הנאנסות אין בו כדי לרכך, ולוּ במעט, את עוינותם של התגובנים. רוב הנאנסות מעוררות תגובות דומות של עוינות והכחשה.

הסובלנות החברתית לאלימות מינית כלפי נשים, כפי שהיא משתקפת מן התגוביות, נשענת על ארבעה אדנים: הבחנה בין אונס ״אמיתי״ לבין מצבים אחרים של כפייה מינית שאינם נתפסים כאונס; אי־אמון בנאנסות ובנשים בכלל; השלכת האחריות לאונס על הנאנסות ועל נשים בכלל; והפעלת סטנדרט כפול כלפי גברים ונשים ביחס להתנהגותם בכלל וביחס להתנהגותם המינית בפרט.

3. אונס ״אמיתי״

ההתייחסות לאונס נשים, כפי שהיא משתקפת מן התגוביות, נשלטת עדיין במידה רבה על־ידי ההבחנה בין ״אונס אמיתי״ (real rape) לבין ״אונס שגרתי״ (simple rape), כהגדרתה של סוזן אסטריך.[71] על־פי הסטריאוטיפ, ״אונס אמיתי״ הוא מגע מיני שנכפה על נאנסת באלימות ובכוח על־ידי גבר זר, תוך שהנאנסת נאבקת בו. הנאנסת היא אישה ״מהוגנת״, אשר לא הייתה לה כל תרומה להתרחשות האונס בהתנהגות לא־זהירה או ״לא־צנועה״; ואילו האנס הוא זר ו״אחר״, הוא משתייך למיעוט אתני או גזעי, הוא במעמד חברתי־כלכלי נמוך, הוא אלכוהוליסט, נרקומן, דר־רחוב וכיוצא בזה. לסיווגו של אירוע האונס כ״אונס אמיתי״ תורמים משתנים נוספים, כגון דיווח מיידי על האונס, התרחשות האונס במרחב הציבורי ובמקום שבו הנאנסת לא יכלה להימנע מן ההיחשפות לסיכון, או סימני חבלות ופציעות על גופה של המתלוננת או לכל־הפחות בגדים קרועים.

ההתייחסות ל״אונס אמיתי״ היא כאל הפשע האב־טיפוסי. אבל אם נכפָּה על האישה מגע מיני לא בהתאם לפרדיגמה הנ״ל, אין הוא נתפס כאונס. כאשר האנס הוא גבר נורמטיבי והוא מוכר לנאנסת, וכאשר האונס מתרחש במרחב המוגן של הבית (ולא בסמטה חשוכה או באפלולית של חדר מדרגות), הכפייה המינית אינה נתפסת כאונס. הדבֵקות בהבחנה האנכרוניסטית הזאת בין אונס ״אמיתי״ לבין אונס ״לא־אמיתי״, כפי שהיא באה לידי ביטוי בתגוביות, משמרת את הפגיעוּת הנשית, ומנציחה את הנורמות שאפשרו לגברים לחמוס את גופן של נשים מבלי לשלם על כך כל מחיר. התפיסה שעל־פיה כפייה מינית מותרת בנסיבות מסוימות (כאשר הגבר מוכר לנאנסת, כאשר הדבר מתרחש בתוך ביתה או בתוך ביתו, כאשר הנאנסת אינה נתפסת כאישה ״מהוגנת״ וכיוצא באלה) מוצאת את ביטויה שוב ושוב במרחב הפטריארכלי של הרשת:

---

71 SUZAN ESTRICH, REAL RAPE (1987).

״האשמה פה היא על שני הצדדים... זה לא שהיא הלכה לבד בסמטה חשוכה ונאנסה ע״י גבר עם סכין״;[72]

״אם היא התמזמזה איתם במשך הערב אז הם לא אשמים... היא האשמה היחידה פה״;[73]

״אם מגיעה בחורה למשטרה אם סימני אלימות קשים או סימני מאבק ומודיעה שאנסו אותה ונמצאים עליה סימני זרע... אז זהו אונס! בכל שאר המקרים יש לשלוח אותה [ה]ביתה שתלמד לא להזדיין ולנקום!״;[74]

״יש הבדל בין מצב שבו ילדה בת 12 מותקפת באמצע הרחוב ע״י חבורת בריונים שאונסים אותה בכוח ובאכזריות לבין מצב שבו ילדה בת 12 שוכבת עם נערים מרצונה החופשי... במקרה השני לא יקרה לה שום דבר, אפילו אם היא לא כול כך מבינה את משמעות המעשים שלה...״.[75]

4. אי־אמון בנשים – המיתוס של תלונות־שווא

אחת האמונות הרווחות ביותר בנוגע לאונס היא האמונה בדבר שכיחותן הגבוהה של תלונות־שווא בתחום זה. אי־האמון באישה המתלוננת על אונס מעוגן, בין היתר, בתפיסה הפטריארכלית שעל־פיה קיום יחסי מין לא במסגרת נישואים הוא מעשה מגונה מבחינת האישה עד כדי כך שהיא לא תבחל בשום אמצעי, כולל תלונת־שווא, כדי לטשטש את עקבות המעשה.[76] מקור אחר לאמונה בנוגע לשכיחותן של תלונות־השווא הוא הסטריאוטיפים המיזוגיניים המציירים את האישה כיצור ערמומי ושוחר רע, העושה שימוש בתלונות־שווא נגד גברים כדי לנקום בהם או כדי לסחוט טובות־הנאה שונות.[77] במרשתת

---

72 אריאל נוי ״חשד: אנסו צעירה מחוסרת הכרה במסיבת סילבסטר״ **וואלה** 1.1.2011, תגובית מס׳ 105, news.walla.co.il/?w=/10/1774683.

73 שם, תגובית מס׳ 38.

74 יוסי אלי ״חשד: 3 נערים אנסו בת כיתתם ואיימו להפיץ תמונות״ **nrg** 27.1.2011, תגובית מס׳ 33, www.nrg.co.il/online/1/ART2/205/214.html.

75 איילה חננאל ״המשטרה נעדרה מדיון – החשוד באונס הילדה שוחרר״ **וואלה** 7.1.2012, תגובית מס׳ 57, news.walla.co.il/?w=/10/1777066.

76 ראו ע״פ 125/50 **יעקובוביץ נ׳ היועץ המשפטי לממשלת ישראל**, פ״ד ו(1) 514, 542 (1952): ״מן המפורסמות הוא כי במקום שנדונה האשמה של עבירה מינית, רואים את המתלוננת, קרבן העבירה, בבחינת אדם שהוא חשוד על השבועה ואין סומכים, איפוא, על דברי עדותה... הטעם לכך הוא: חזקה על המתלוננת, שבראש וראשונה חתרה להגן על כבודה ומן הדין איפוא, לנקוט זהירות יתרה לגבי דבריה ולא לראותם כאמת...״.

77 ראו ע״א 69/75 **פלונית נ׳ אלמוני**, פ״ד לא(1) 203, 205 (1976): ״כן נתן השופט המלומד את דעתו על כך שלפניו עניין מיני שבו תיתכנה תלונות ממניעים שונים ומשונים... אם מתוך דמיון

אפשר לחזור על השקר הזה שוב ושוב, עד אשר הוא נהפך למעין עובדה חברתית שהכל ״יודעים״ אותה:

> ״אין כמעט מקרי אונס[,] בקושי 10%... זו האמת. חבל להתווכח עם עובדות. הילדה מנסה להגן על שמה הרע[,] לכן היא העלילה״;[78]

> ״בהערכה גסה, קצת פחות ממחצית התלונות הן תלונות שוא, בעידוד עורכי דין מהסוג הנבזה ביותר, ומשמשות ככלי סטנדרטי בידי נשים במאבק גירושין״;[79]

> ״90% תלונות שווא של נשים !... הגידול בתלונות מייצג בעצם את הגידול בעוולות נגד גברים״.[80]

כמו ברפלקס מותנה, כל אימת שיש דיווח על אונס, מבלי להתחשב בגיל הנאנסת או באכזריות שבה בוצע האונס, תמיד תופיע מאי־שם מקהלת השנאה עם דיווחים סטטיסטיים מצוצים מן האצבע על שיעור תלונות־השווא, ותסביר כי בעצם הכל המצאה של הקורבן וכי היא־היא הפושעת האמיתית. הסיבות לאותו ״שקר״ שלה, על־פי התגובנים, הן רבות ומגוונות:

> ״יש מליוון בחורות שסתם מפחדות מהשם שיצא להם אז הם אומרות ׳אונס׳ ודופקות חיים של ילדים קטנים !!!!!!!!״;[81]

> ״בבללת אחד גדול. שיבדקו אם זה על רקע רומנטי? אהבה נכזבת? סיכסוך כספי.? נקמה על בגידה? מיליון סיבות יש לנשים ונחשים להכיש היום..... ולבדוק אם היא מתלוננת סידרתית... אולי תופתעו?????״;[82]

חולני או מתוך קנאה או מניע של נקמה.״ כן ראו – Glanville Williams, *Corroboration Sexual Cases*, 1962 CRIM. L. REV. 662: "sexual cases are particularly subject to the danger of deliberately false charges, resulting from sexual neurosis, phantasy, jealousy, spite, or simply a girl's refusal to admit that she consented to the act of which she is now ashamed."

78 רענן בן צור ״נאצות בפייסבוק לילדה מפרשת האונס: ׳מגיע לך׳״ **ynet** 10.1.2011, התגובית השלישית בדיון מס׳ 105, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4011194,00.html.

79 עומרי אפרים ״יותר נשים מתלוננות על אלימות: עלייה של 16%״ **ynet** 21.11.2011, תגובית מס׳ 1, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4150778,00.html.

80 שם, תגובית מס׳ 4.

81 מערכת וואלה ״חשוד באונס הנערה בי-ם: היא פנתה אליי בפייסבוק״ **וואלה** 27.1.2011, תגובית מס׳ 21, news.walla.co.il/?w=/10/1785829.

82 חגי עינב וחסן שעלאן ״חשד: אנס טרמפיסטית ונטש אותה בחורשה בצפון״ **ynet** 3.1.2011, תגובית מס׳ 83, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4008055,00.html.

״תרבות התלונות הפכה למחלה... מגפת תלונות השווא כמכשיר ניגוח למעשה נקמה נגד גברים״;[83]

״ילדה בת 12 יכולה לבדות סיפור כזה כי לא הסיעו אותה הביתה״.[84]

״...כל ילדה שהייתה נכנסת להריון הייתה אומרת לאמא שלה שזה מאונס!״;[85]

גם במקרה שבו לא היה כל ספק לגבי עצם האונס, ולדברי המשטרה היה זה אחד המקרים הקשים ביותר של התעללות בנאנסת,[86] תויגה הנאנסת על־ידי תגובנים כשקרנית וכמעלילה עלילות־שווא על גברים, וזאת משום שטעתה בזיהוי האנס: ״זה רק מוכיח כמה הבחורות כאן שקרניות ולא אמינות... יש לצעיר הזה מזל גדול שדגימת די אן איי התאימה למי[ש]הו אחר[,] אחרת הוא היה יושב שלא עוול בכפו בגלל ילדה שחיפשה רק קורבן שיישב בכלא בשביל לנקות את המצפון שלה והצביע על סתם אחד ברחוב״.[87] באותו מקרה נלקחה הנערה מייד אחרי האונס לסריקות עם השוטרים בחיפוש אחר החשוד, ובעודה המומה ומבולבלת, חבולה וכואבת, הצביעה על גבר שדמה לאנס האמיתי (שלבסוף נמצא). למרות הנסיבות הללו, מבחינת התגובן שלעיל היא זו ש״חיפשה קורבן״ ״בשביל לנקות את המצפון״. עוד ועוד תגוביות באותה רוח מכנות את תלונתה של הנאנסת ״תלונת־שווא״, מאשימות בכך את ארגוני הנשים, ומציעות לחזור לימים שבהם לא היה אפשר להרשיע באונס ללא עדות מסייעת.[88]

אי־האמון כלפי קורבנות אונס אינו מצטמצם רק למקרים שבהם המשפט לא התקיים עדיין והתלונה טרם הוכחה. גם כאשר בית־המשפט הביע אמון מלא בגרסת המתלוננת והרשיע את הנאשם, גם אז התגובנים מסרבים לתת אמון בקורבן. כך, דיווח מזעזע במיוחד על גבר מבוגר שהורשע בהתעללות פיזית ומינית קשה ביותר בילדה בת שלוש־עשרה ובהפיכתה לשפחת־מין שלו במשך שנתיים, עד אשר הצליחה להימלט ממנו, זוכה בתגובה של אי־אמון פסקני ונחרץ: ״לא מאמינה לה. האומלל הולך לשבת בבית הסוהר וזה לשווא.

---

83 רענן בן צור ״חשד: ליד בתו, האב אנס את חברתה בת ה־12״ **ynet**, 17.1.2011, התגובית השלישית בדיון מס׳ 62, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4014524,00.html.

84 שם, התגובית השלישית בדיון מס׳ 1.

85 עומרי אפרים ויאיר אלטמן ״אב לחשוד באונס בירושלים: הנערה קינאה ואיימה״ **ynet** 28.1.2011, תגובית מס׳ 50, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4020139,00.html.

86 ראו את דבריו של ניצב־משנה יורם אוחיון וכן את תיאור האונס בכתבתו של נתיב נחמני ״בן 25 נאשם בביצוע מעשה סדום בצעירה״ **nrg** 13.1.2011, www.nrg.co.il/online/1/ART2/200/212.html.

87 אבי אשכנזי ״זיהתה את האנס – הדי־אן־אי קבע אחרת״ **nrg** 5.1.2011, תגובית מס׳ 2, www.nrg.co.il/online/1/ART2/197/160.html.

88 שם, תגוביות מס׳ 3, 5, 6 ו־9.

תלונות שווא ! ! !״[89] למען הסר ספק, לא היה בכתבה דבר היכול לרמז על קשיים או סתירות בגרסתה של הילדה, או על תהיות כלשהן שהתעוררו בקרב השופטים. אי־האמון כלפי המקרה שדווח נובע ככל הנראה מגישה כללית כלפי אירועי אונס, המתכחשת לעצם קיומה של תופעת האונס, ולא מהתייחסות ספציפית לאירוע המדווח. ההתכחשות לקיומה של התופעה או מזעורה, והטלת האשמה על נשים שקרניות או פתייניות, מגלמות מגמה בקרב התגובנים לשוב לימים שבהם האשמה והבושה היו מנת־חלקה של הנאנסת, ולא של האנס.

מגמה זו באה לידי ביטוי גם בתגוביות שנועדו להשתיק כל דיון על אונס באמצעות אמירות כגון ״האירוע עדיין נחקר״, ״כל אדם בחזקת זכאי עד שתוכח אשמתו״, ״...הבנאדם אפילו לא הורשע...״, ״ישר קופצים, עוד לא הוכח כלום...״ ״חבורת פשיסטים – אין אפילו כ. אישום עדיין״.[90] אמירות אלה ודומות להן מופיעות כל אימת שדיווח על אונס מעורר תגובות של גינוי וזעזוע. המגנים את האונס מואשמים בכך שהם מבקשים כביכול להעניש את החשוד מבלי שאפילו התקיים משפט, ומכפישים את שמו (אף שברוב המכריע של המקרים שמו של החשוד אינו מופיע כלל בכתבה). אמירות אלה משמשות את התגובנים להשתקת הדיון הציבורי בנושא האונס, בניסיון להחזיר את קשר השתיקה סביב הנושא.

לעיתים התגובנים מכחישים לא רק את קיומו של האונס המסוים, מושא הכתבה, אלא את עצם קיומה של תופעת האונס: ״כשאישה לא רוצה היא יכולה להתגונן בדרך כלל״.[91] במרחב הקיברנטי האונס לא היה ולא נברא, אין דבר כזה אונס, ובכלל, אונס אינו הבעיה; הבעיה היא תלונות על אונס: ״יש משהו הרבה יותר זוועתי מאונס – עלילה על אונס.״[92]

5. השלכת האחריות לאונס על הנאנסת או ראייתה כאשמה בו

בשיח הפטריארכלי, כל עוד האנס אינו זר לנאנסת, תמיד קיימת אפשרות שהנאנסת היא שאשמה באונס, גם אם היא רק בת שתים־עשרה וכל חטאה הסתכם בכך שהיא הלכה לישון אצל חברתה, כפי שילדות בנות שתים־עשרה נוהגות לעשות לפעמים. בתגובה על דיווח שאבי החברה אנס את הילדה כאשר באה לישון אצל בתו, כותבים התגובנים: ״ואם הילדה

---

89 שמעון איפרגן ״16 שנות מאסר לגבר שאנס נערה בת 13״ **nrg** 24.1.2011, תגובית מס׳ 3, www.nrg.co.il/online/1/ART2/204/118.html.

90 רענן בן צור ״חשד: נהג הסעות אנס ילדה בת 11 במשך חודשים״ **ynet** 31.1.2011, התגוביות הראשונה, החמישית והשביעית בדיון מס׳ 1, ותגוביות מס׳ 8 ו־26, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4021598,00.html.

91 רענן בן צור ״הותרו לפרסום שם ותמונת הדולה שתקף נשים״ **ynet** 5.1.2011, התגובית הרביעית בדיון מס׳ 63, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4009307,00.html.

92 איילה חננאל ובועז וולינץ ״חשד: 17 צעירים אנסו בת 12 – שנכנסה להריון״ **וואלה** 5.1.2011, תגובית מס׳ 144, news.walla.co.il/?w=/10/1776248.

יזמה?״; ״היו מקרים שבהם נערות פיתתו מבוגרים מהם שלבסוף הוגדרו כאנסים״.[93] כמו אבי החברה, גם התגובן המצוי אינו רואה בגילה של הילדה עילה לנהוג בה במידה של חמלה. בעולמם של התגובנים גם ילדות רכות בשנים הן נשים שמפתות גברים, ואילו הגברים הם הקורבנות, גם כאשר הם בגירים ועתירי ניסיון. בתגובה על כתבה בדבר אונס של ילדה בת אחת־עשרה על־ידי גבר בגיר, מסביר פלוני: ״זה מוגדר אונס... גם אם חוותה [א]ורגזמה... הזבלים כאן הם הוריה של הילדה. ולידעתכם[,] בנות 11 12 בתל אביב לבושות כמו פרוצות״.[94] בכתבה אחרת, המדווחת על אונס של ילדות בנות שלוש־עשרה עד חמש־עשרה על־ידי המורה שלהן לריקוד, נוזף אחד התגובנים בנאנסות הצעירות: ״תלכו לעבוד בפלחה ודברים פרודוקטיבים. מי שרוצה ללמוד לרקוד שלא תתלונן על התוצאות. דור של בטלניות בורגניות ומפונקות״.[95]

הטלת האחריות על הנאנסת אינה מתחשבת בגילה, במצבה הנפשי או במצבה המנטלי. ילדה בת שתים־עשרה, שבעקבות הריונה התגלה כי שישה־עשר קטינים ובגיר אחד קיימו עימה יחסי מין, נדרשת ליטול אחריות למעשיה: ״נשים, במקרה זה ילדה, שלא צריכה לקחת אחריות על מעשיה (רק הגבר יענש) רק גורמת לאנטגוניזם כלפי קורבנות אמיתיים.״[96] גם אישה שסבלה מפוסט־טראומה ונאנסה על־ידי המטפל שלה נדרשת ליטול אחריות למעשיה: ״סליחה, אבל מה זה הטמטום הזה? כמה מפגרת יכולה אשה להיות, מה היא לא מודעת למה שמותר ומה שאסור למטפל לעשות???״[97]

נאנסות אחראיות לאינוסן גם מכיוון שלא נזהרו מהסיטואציה המסוכנת: ״איזה מטומטמת נוסעת בטרמפים?״;[98] ״איך ילדה בת 12 מגיעה למצב שהיא נפגשת עם גברים בגיל 22??????״.[99] אפילו בחורה שהוגדרה בכתבה כ״סובלת מפיגור קל״, ואשר שודלה לבוא לאתר בנייה, שם נאנסה על־ידי חמישה גברים, לא יצאה פטורה מהדרישה להימנע

---

93 רענן בן צור ״חשד: ליד בתו, האב אנס את חברתה בת ה־12״ **ynet** 17.1.2011, דיון מס׳ 14, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4014524,00.html.

94 גלעד גרוסמן ״אישום: תושב סילוואן התחזה ל׳עמיר׳ – ואנס בת 11״ **וואלה** 25.1.2011, תגובית מס׳ 11, news.walla.co.il/?w=/10/1784557.

95 נתיב נחמני ״אישום נוסף באונס נגד המורה לריקוד״ **nrg** 19.1.2011, תגובית מס׳ 3, www.nrg.co.il/online/1/ART2/202/209.html.

96 רענן בן צור ״חשד: צעירים אנסו בת 12 שפגשו בפייסבוק״ **ynet** 5.1.2011, תגובית מס׳ 12, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4009190,00.html.

97 אביעד גליקמן ״המטופלת אמרה שנאנסה בעבר – והמטפל אנס״ **ynet** 12.1.2011, תגובית מס׳ 19, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4012644,00.html.

98 חגי עינב וחסן שעלאן ״חשד: אנס טרמפיסטית ונטש אותה בחורשה בצפון״ **ynet** 3.1.2011, תגובית מס׳ 108, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4008055,00.html.

99 רענן בן צור ״חשד: צעירים אנסו בת 12 שפגשו בפייסבוק״ **ynet** 5.1.2011, תגובית מס׳ 24, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4009190,00.html.

מהסיטואציה המסוכנת: ״מדוע בכל סיפור כזה[,] ולא משנה מה בסיסו העיקרי[,] מצליחים המפתים להזמין את הקרבן עד אלייהם כדי לבצע את זממם בקרבן ובהצלחה[?]״[100]

אחרות אשמות מתוקף חזקת האשמה החלה על נאנסות: ״אני בטוח שהיא הגיע[ה] עם מחשוף נדיב, מכנסיים חושפניות ועשתה להם טיזינג לאורך הערב.״[101] לא למותר לציין שבכתבה לא נכתב דבר על לבושה של המתלוננת או על ״טיזינג״ שעשתה, אבל כאשר הנחת־היסוד היא שהקורבן אשם, ושהעילה לאונס נעוצה בהתנהגות הקורבן, כוח הדמיון עשוי לסייע בהכפפת העובדות להנחות המוקדמות. לבוש חושפני, כמו נסיעה בטרמפ, הוא אחד משורה ארוכה של איסורים שהפרתם – המדומה או האמיתית – ״מכשירה״ את האונס. האיום באונס מתפקד כעונש מרומז על הפרת הקודים המסורתיים לגבי התנהגות ההולמת אישה. ״מגיע לה... שלא תעלה יותר למכוניות שהיא לא מכירה״.[102] נסיעה בטרמפים אינה מסוג הדברים שבחורה ״צנועה״ ו״מהוגנת״ אמורה לעשות.

גם אם הנאנסת לא הפרה כל איסור של התנהגות שאינה ״הולמת״ אישה, תמיד ניתן להאשימה על עצם היותה גורם מפתה ומעורר מינית, אשר הגבר אינו יכול לעמוד כנגדו. המיתוס שלפיו אונס הוא תולדה של אי־יכולתו של הגבר לשלוט בדחף המיני שלו, כתוצאה מגירוי מיני שיצרה הנאנסת, מאפשר להטיל אפריורית את האחריות לאונס על הנאנסת. יש כאן הבניה של כניעת הגבר לדחף המיני כמצב ביולוגי ועל־כן כנתון שראוי להתחשב בו. הגבר, לאחר ש״יצרו גבר עליו״, אינו ריבון עוד על מעשיו, ועל־כן האחריות למנוע את האונס מוטלת על האישה: ״המורה אדיוט שלא שולט ביצריו, אבל הוא לא אשם, כי אין לו יכולת לשלוט כשכל היום ילדות צעירות חצי ערומות רוקדות איתו״;[103] ״הבנות מתחילות ומגרות אותנו ואנחנו זורמים״.[104]

יש גם מי שסוברים כי יש להעניש את הנשים והילדות בכל חומרת הדין על שהן גורמות לכך שגברים יאנסו אותן:

> ״...לפעמים הבחורה יכולה להיות הגורם העיקרי [לאונס] בגלל המיניות שהיא משדרת והלבוש הכול כך לא צנוע[,] וזה מה שמעלה את הדם למוח

---

100 אבי אשכנזי ״חשד: 5 פלסטינים אנסו צעירה בת 18 מגדרה״ **nrg** 16.1.2011, תגובית מס׳ 3, www.nrg.co.il/online/1/ART2/201/015.html.

101 אריאל נוי ״חשד: אנסו צעירה מחוסרת הכרה במסיבת סילבסטר״ **וואלה** 1.1.2011, תגובית מס׳ 48, news.walla.co.il/?w=/10/1774683.

102 קובי מנדל ״חשד: אסף טרמפיסטית מצפת ואנס אותה ביער״ **וואלה** 3.1.2011, תגובית מס׳ 43, news.walla.co.il/?w=/10/1775261.

103 גלעד גרוסמן ״כתב אישום: הנערות הקטינות רקדו, המורה אנס״ **וואלה** 13.1.2011, תגובית מס׳ 33, news.walla.co.il/?w=/10/1779863.

104 עומרי אפרים ויאיר אלטמן ״אב לחשוד באונס בירושלים: הנערה קינאה ואיימה״ **ynet** 28.1.2011, תגובית מס׳ 33, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4020139,00.html.

> של הילדים... [ואם] יתברר שזה נעשה בזדון יש לנקוט באמצעים וביד קשה בנושא.״[105]

> ״בנות בגיל הזה הן דעתניות ולכן הילדה ידעה מה היא עושה וצריכה לקבל עונש חמור מאוד למען יראו וייראו ולפרסם את העונש ברבים כדי להזהיר את כולן.״[106]

שתי התגובויות האחרונות מתייחסות לשתי קטינות שהתלוננו על אונס – האחת בת ארבע־עשרה והאחרת בת שתים־עשרה.

6. הסטנדרט הכפול

האיום באונס משמש אמצעי למשטור הנשים. אישה שאינה מתנהגת בהתאם לאיסורים התרבותיים שמכתיבים לאישה את התנהגותה, אל לה להתפלא שהחברה מסירה את הגנתה ממנה. הפיקוח על התנהגות האישה הדוק כיום לא פחות מבעבר. רשימת האיסורים החלים על נשים כוללת נסיעה בטרמפ, לימוד ריקוד אצל מורה גבר, שינה אצל חברה, לבישת חולצות בעלות מחשוף, וכמובן שתיית אלכוהול. מי שאונס שיכורה אמור להיות פטור מעונש:

> ״לא אונס ולא בטיח. שלא תשתה ושלא תבוא בתלונות. שתתה, פלירטטה וקיבלה מה שרצתה. מה רוצים, חתימה על הסכם בכתב עם אישור נוטריוני לפני כל שינוי תנוחה? נשים מטומטמות״;

> ״הבעיה של הבחורה – כנראה שזה הגיע לה אם היא הייתה שיכורה ברמה של עילפון״;

> ״אני נגד אונס אבל יותר נגד נערות ששותות עד עילפון״.[107]

סולם הערכים הפטריארכלי מוצג בבהירות – נערות ששותות עד עילפון גרועות מאנסים. באותו מקרה דובר בצעירה שנאנסה במסיבת הסילבסטר על־ידי שני בחורים, כאשר הייתה שתויה. מתוך 165 תגובויות על הכתבה, 62 תגובויות היו ברוח הדברים שהוצגו לעיל – הכחשת האונס, השלכת האשמה על המתלוננת, גינויה וניאוצה. כפי שצוין לעיל, ייתכן

---

105 ״חשד: 3 נערים מי־ם אנסו את בת כיתתם באיומים״ **וואלה** 27.1.2011, תגובית מס׳ 66, news.walla.co.il/?w=/10/1785520.

106 רענן בן צור ״נאצות בפייסבוק לילדה מפרשת האונס: ׳מגיע לך׳״ **ynet** 10.1.2011, התגובית השלישית בדיון מס׳ 9, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4011194,00.html.

107 אריאל נוי ״חשד: אנסו צעירה מחוסרת הכרה במסיבת סילבסטר״ **וואלה** 1.1.2011, תגובות מס׳ 36, 103 ו־44 בהתאמה, news.walla.co.il/?w=/10/1774683.

כמובן שחלק מהתגוביות נכתבו על־ידי אותו תגובן, אבל לא הנתון הכמותי המדויק הוא החשוב כאן, אלא העובדה שלעמדה הזאת, אשר מצדיקה אונס בנסיבות מסוימות, יש נוכחות דומיננטית כל־כך בתגוביות על כתבה זאת, כמו־גם ברשת כולה.

לעומת זאת, בכתבה שתיארה אונס בנסיבות דומות להפליא, אלא שהפעם הקורבן היה גבר, לא נרשמו כל תגובות מאשימות או עוינות.[108] אף לא תגובית אחת האשימה את הקורבן בכך שהיה שיכור, בכך שלקח טרמפ בשעה שלוש לפנות בוקר עם גבר זר, או בכך שנכנס עימו מרצונו למשרדו וחשף את עצמו לסיטואציה המסוכנת. אף לא תגובן אחד תבע מהקורבן לשנות את התנהגותו ולהיות זהיר יותר באופני הבילוי שלו, איש לא גינה אותו על היותו ״מטומטם״, ואיש לא טען שהמגע המיני היה בכלל בהסכמה. כל התגובנים הגיבו בזעם כלפי האנס ובחמלה כלפי הנאנס.

הסטנדרט הכפול שמופעל כלפי נשים וגברים מתיר לגברים מה שנאסר על נשים. גברים ששותים אינם צפויים לענישה חברתית, ובוודאי לא צפוי שיגיבו כלפיהם בשמחה לאיד על שנאנסו.

השיח ברשת משמר ומשחזר מסורת פטריארכלית אשר מגוננת על הגבר ומטילה את האחריות לפשעיו על האישה. הפרת האיסורים החברתיים המוטלים על האישה, החל במתן ביטוי למיניותה וכלה בהתנהלות עצמאית ״מדי״, מהווים בשיח זה הצדקה לאונס. האיום באונס מתפקד, כאמור, כמכשיר לפיקוח חברתי, המיועד לשמור את הנשים ב״מקומן״, ועוד יותר מכך – להחזירן לשם. באופן זה האיום באונס תומך בסדר החברתי הישן, שבו הגברים מפקחים והנשים מפוקחות.[109] שיח האונס כפי שהוא מוכר לנו מן העבר, וכפי שהוא שב ועולה ברחבי הרשת, מהווה למעשה אמצעי משטור של התנהגות האישה ומיניותה, ומתפקד ככלי לשימור יחסי המִדרג בין גברים ונשים.

שיח האונס שמנוהל על־ידי התגובנים הוא חלק מהשיח הציבורי, אשר מתנהל כיום, בחלקו הגדול, ברשת. ההיחשפות היומיומית לשיח רווי שנאה, גזענות ומיזוגיניה משפיעה בהכרח על הנשים, ומשליכה בהכרח על עיצוב עולמן וזהותן העצמית. ההיחשפות האינטנסיבית של נשים לשיח זה – הטעון בסטריאוטיפים ובדעות קדומות נגדן, ועמוס מסרים שמקטינים אותן, מפחיתים בערכן ומרדדים אותן לכלל אובייקט מיני, ואשר מטילים עליהן את האשמה בקורבנותן ומאשימים אותן באופי נקמני ושקרני – פועלת את פעולתה בסופו של דבר. אם הדבר נמשך מספיק זמן, הנשים מפנימות את תמונת המציאות העולה מן הרשת, ומשתפות פעולה עם הדיכוי.

---

108 אביעד גליקמן ״אישום: ביצע מעשה סדום בשיכור ותירץ ׳אני חרמן׳״ **ynet** 27.7.2011 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4100803,00.html.

109 ראו Kurt Weis & Sandra S. Borges, *Victimology and Rape: The Case of the Legitimate Victim*, 8 ISSUES IN CRIMINOLOGY 71, 94 (1973).

ג. היש להגביל את חופש הביטוי במרשתת?

1. חופש הביטוי במרשתת

חופש הביטוי מעוגן במשפט הישראלי כזכות־יסוד ״עילאית״, אשר ״מהווה את התנאי המוקדם למימושן של כמעט כל החירויות האחרות״.[110] ההכרה בחופש הביטוי הינה נדבך מרכזי בכל המשטרים הדמוקרטיים בני־זמננו. מקובל להציע כמה טעמים מרכזיים למעמדו המיוחד של חופש הביטוי בחברות דמוקרטיות: חופש הביטוי מהווה תנאי לקיום הדמוקרטיה, שהרי אין משמעות לזכות הבחירה אם האפשרויות העומדות לבחירה מצונזרות; חופש הביטוי תורם לחיזוק האוטונומיה האישית, ומעודד מימוש עצמי, הגשמה עצמית ורווחה אישית; חופש הביטוי מסייע בחקר האמת באמצעות קיומו של שוק חופשי של רעיונות ודעות.[111] עם זאת, על־אף חשיבותו וחיוניותו של חופש הביטוי, הן לפרט והן לחברה, אין עסקינן בזכות מוחלטת, שכן חופש מוחלט לפלוני עלול לקפח את חירותו של פלמוני, וחופש ביטוי מוחלט לאחד עלול לקפח את חופש הביטוי של זולתו.

מאפייניה הייחודיים של המרשתת – ביניהם אנונימיות, הפצה מבוזרת, העדר סמכות, העדר מִדרג והעדר גבולות גיאוגרפיים – תורמים לביצורו של חופש הביטוי ולהרחבת האוטונומיה האישית, אולם בה־בעת גם מאפשרים ביטוי פוגעני ואלים, אשר עלול בתורו לצמצם את חופש הביטוי והאוטונומיה האישית של אותם יחידים וקבוצות שהביטוי הפוגעני מופנה כלפיהם. הביטוי הפוגעני מנציח דעות קדומות ועמדות סטריאוטיפיות ביחס לאותם יחידים וקבוצות, ומעודד התייחסות לא־שוויונית כלפיהם. בתוך כך הוא גם פוגע בזכותם לכבוד, בזכותם לשם טוב, בזכותם לשוויון, ולעיתים אף בזכותם לביטחון.

כפי שנוכחנו, לביטוי הפוגעני ברשת כלפי נשים יש בולטות גבוהה מאוד, למצער בגזרת התגוביות,[112] ולא מן הנמנע שלתופעה זו יש השלכות על רווחתן של הנשים, ושהיא עלולה אף לכרסם במאבקנו כחברה דמוקרטית לשוויון בין המינים. לנוכח זאת נשאלת השאלה אם רצויה הסדרה משפטית של חופש הביטוי במסגרת המרשתת, אשר תרסן את ההתבטאויות הללו.

בהעדר הסדרה מיוחדת, וללא התייחסות מפורשת של המחוקק הישראלי לסוגיה, חופש הביטוי במרשתת כפוף אך ורק לאיסורים הכלליים שבחוק, החלים על כל ביטוי של אדם בישראל,[113] כגון חוקים העוסקים בהגנה על זכויות יוצרים, בהגנה על שמו הטוב של אדם

---

110 ע״א 73/53 **קול העם נ׳ שר הפנים**, פ״ד ז(2) 871, 878 (1953).

111 ראם שגב ומדרכי קרמניצר **חופש הביטוי: הצדקות וסייגים** 80–159 (2008).

112 על פניו נראה כי ההתייחסות הפוגענית לנשים שולטת בכל המרחב המקוון, ולא רק מצידם של תגובנים אלמוניים. אולם בדיקה שיטתית של נושא זה היא מחוץ לתחומו של המאמר הנוכחי, וראויה למחקרי־המשך.

113 יובל קרניאל ״חופש הביטוי באינטרנט״ **עלי משפט** א 163, 175 (2000).

או על פרטיותו, באיסור פרסום חומרים פדופיליים, בעבֵרה על חוקי הצנזורה, בהפצת חומר תועבה ובאיסור הסתה לגזענות. בכך המרשתת נבדלת מכלי התקשורת המסורתיים, המודפסים והמשודרים, שעליהם חלות הגבלות שונות נוסף על אותם איסורים כלליים החלים על כל ביטוי בכתב או בעל־פה. הטעמים המועלים לטובת הבדל זה הם נגישותה ועלותה הנמוכה של המרשתת, כמו־גם ריבוי תכניה, והיכולת של כל אחת ואחד לצרוך ולפרסם את התכנים הרצויים להם. לכן אין לכאורה כל הצדקה להחיל על המתפרסם במרשתת את הפיקוח הציבורי והדינים הייחודים הנהוגים לגבי התקשורת המסורתית, ובעיקר האלקטרונית, כגון ״דוקטרינת ההגינות״, שכוננה את החובה לשרת ולשקף קהלים שונים ומגוונים ולהבטיח להם זכות תגובה,[114] או ההגבלות המיוחדות המוטלות על שידורים בתקופת בחירות.[115] אולם גם את הגבלות הביטוי הכלליות החלות על הכל יש קושי לאכוף במרשתת. שני המכשולים הבולטים ביותר בהקשר זה הם הגלובליות של הרשת והאנונימיות של המשתמשים.

המרשתת מעוררת בעיות של סמכות אכיפה וריבונות בעולם מקוון. הרשת היא גלובלית, נטולת גבולות, ואינה כפופה לריבונות של שום מדינה. מכאן הקושי לאכוף פסק־דין שהוטל במדינה אחת על משתמש הפועל במדינה אחרת, שבה הפעילות שבגינה התקיים ההליך המשפטי אינה אסורה כלל. לעיתים קרובות אין למדינה כל יכולת להחיל את ריבונותה על מקור הפרסום.[116]

חמור לא פחות הוא המכשול שמציבה האנונימיות של המשתמשים במרשתת בפני אכיפת החוק ברשת. כדי לאכוף את החוק על אדם מסוים, כדי לתבוע אותו על לשון־הרע או על פגיעה בקניין רוחני, עלינו לדעת מיהו והיכן הוא נמצא.[117] האפשרויות הטכנולוגיות להסתיר את זהות המשתמש במרשתת הן רק צד אחד של הבעיה. הצד הנוסף הוא הקושי במישור הערכי העקרוני לחשוף את זהותו של המשתמש האנונימי ולפגוע בכך בזכותו לפרטיות ובזכותו לחופש הביטוי, ובעיקר החשש מפני פגיעה ברוח החופש והדמוקרטיה של המרחב המקוון.[118]

---

114 ראו בג״ץ 1/81 **שירן נ׳ רשות השידור**, פ״ד לה(3) 365 (1981).

115 ס׳ 5 לחוק הבחירות (דרכי תעמולה) התשי״ט–1959. יוצאים מכלל זה הם מה שניתן לכנות ״עיתונים מקוונים״ (אשר לחלקם הגדול יש זיקה ניהולית ומקצועית לעיתונים המסורתיים). אלה אתרי חדשות ודעות המפעילים מערכת מקצועית של בקרה וסינון, ומוסכם על הכל, כולל עליהם עצמם, כי יש להחיל עליהם את מכלול החוקים החלים על העיתונות בכלל. ראו בהקשר זה את דבריו של עורך ynet ביום־עיון שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה בנושא ״העיתונות המקוונת בישראל״ www.idi.org.il/events1/NonfictionDays/Pages/Events_Conferences_12.aspx.

116 אגמון־גונן, לעיל ה״ש 22, בעמ׳ 213–218.

117 שם, בעמ׳ 211–213.

118 מיכאל בירנהק **מרחב פרטי: הזכות לפרטיות בין משפט לטכנולוגיה** 305–336 (2010).

2. סוגיית המשתמש האנונימי ברשת ואחריותם של ספקי שירותי המרשתת

לאורך השנים הוגשו לבתי־המשפט בישראל כמה עשרות בקשות לחשיפת שמותיהם של גולשים, שרובן עסקו בלשון־הרע. פסיקתן של הערכאות הנמוכות לא הייתה אחידה בנושא זה, והציגה מבחנים שונים להכרעה של בית־המשפט לגבי חשיפת זהותו של משתמש אנונימי במרשתת.[119] במרס 2010, בפסק־הדין בעניין מור,[120] הוכרעה סוגיה זו עם פסיקתו של בית־המשפט העליון כי אין לחשוף את זהותו של משתמש אנונימי במרשתת. בפרשה זו נדונו התבטאויות אנונימיות בוטות כלפי מטפל אלטרנטיבי בשם רמי מור. דעת הרוב, מפי השופט ריבלין ובהסכמת השופט לוי, קבעה כי לבתי־המשפט אין סמכות לצוות על ספק שירותי מרשתת לגלות את זהותו של גולש אנונימי כל עוד לא נקבע הדבר בחקיקה. עוד קבע השופט ריבלין כי הזכות לאנונימיות היא נגזרת של חופש הביטוי והזכות לפרטיות גם־יחד, ולכן היא נהנית ממעמד חוקתי. השופט רובינשטיין, בדעת מיעוט, דחה את הטענה בדבר מעמדה החוקתי של הזכות לאנונימיות. הוא קבע כי חובת העדות של ספק שירותי מרשתת בבית־המשפט היא המסגרת המשפטית המתאימה לתביעות נגד נתבעים אנונימיים, וממנה גזר את החובה לחשוף את פרטי הגולשים.

אם כן, כיום ניתן לצוות על ספק שירותי מרשתת למסור את פרטי הגולש רק כאשר מתקיימת חקירה על עבֵרה פלילית. המרשתת חשופה אך ורק לאיסורים הפליליים, ולא לתביעות אזרחיות, אולם שתי הצעות חוק, האחת ממשלתית והאחרת פרטית, מאיימות לשנות את המצב הקיים. ביום 28.11.2011 אישרה הכנסת בקריאה ראשונה הצעת חוק של חבר־הכנסת זבולון אורלב שלפיה תתאפשר חשיפת זהותו של גולש לצורך הליכים משפטיים אם הוכח, לדעת בית־המשפט, כי קיים ״חשש של ממש״ שתוכנו של המידע שהופץ מכיל לשון־הרע, ואם התשתית העובדתית שהונחה לפניו מקימה עילת תביעה לפי חוק.[121] הצעת חוק מאוחרת יותר, מיום 23.7.2012, הוגשה על־ידי הממשלה, וגם היא מאפשרת לבית־המשפט להורות על חשיפת זהותו של משתמש אנונימי לצורך הגשת תביעה

---

119 שם, בעמ׳ 354–356.

120 רע״א 4447/07 **מור נ׳ ברק אי.טי.סי. [1995] החברה לשירותי בזק בינלאומיים בע״מ** (פורסם בנבו, 25.3.2010).

121 הצעת חוק איסור לשון הרע (תיקון – חשיפת פרטי מעוול), פ/2476/18, התש״ע–2010. ראו גם הצעת חוק קודמת, שבה הוצע לקבוע שתתאפשר חשיפת זהות באמצעות פנייה לבית־משפט בהתקיים ״חשש של ממש״ שתוכן המידע שהופץ ברשת מהווה עוולה או הפרה של זכות קניין רוחני: הצעת חוק מסחר אלקטרוני, התשס״ח–2008, ה״ח 322. ההצעה אושרה בקריאה ראשונה בכנסת השבע־עשרה, אולם בשלב מסוים החליט משרד המשפטים לא לקדם עוד את ההצעה. ראו בירנהק, לעיל ה״ש 118, בעמ׳ 357.

נגדו בגין פרסום תוכן ברשת, אם הוכח כי קיים חשש ממשי שהפרסום מהווה עוולה נזיקית או הפרה של זכות קניין רוחני.[122]

בעוד אחריותו של המשתמש האנונימי לנזק שגרם בהתבטאותו אינה מוטלת בספק, וגדר המחלוקת היא בשאלת חשיפת זהותו, לגבי ספקי שירותי המרשתת המחלוקת היא בשאלת אחריותם לאותו תוכן פוגעני שהם אפשרו את פרסומו.[123] הטענה היא כי הטלת אחריות על ספקי שירותי המרשתת עלולה להוביל ליצירתם של מוקדי כוח ושליטה ברשת.[124] כך, למשל, כדי להפחית את היחשפותו לתביעות משפטיות, בעל האתר עלול להפעיל מערכת של סינון ועריכה ולמנוע פרסומם של תכנים שעלולים להוביל לתביעות כאלה, ובמקרים קיצוניים יותר הוא עלול אף לצמצם או לבטל כליל את השירותים ההידודיים. פעולות כאלה עלולות להגביל בסופו של דבר את חופש הגישה של הציבור למידע, ואת נגישותם של אמצעי ביטוי לציבור הרחב. כך, להטלת אחריות משפטית על ספקי שירותי המרשתת עלול להיות אפקט מצנן, שמשמעותו היא כי החשש מתביעות עתידיות יגרום להפעלתה של צנזורה עצמית, יגביל את השיח המבוזר ויקפיא את הביטוי החופשי.[125]

מעבר לכך, מנגנון של סינון ועריכה, ייעוץ משפטי שוטף והתדיינויות משפטיות כתוצאה מתביעות שיופנו אל ספקי שירותי המרשתת עלולים להגדיל במידה ניכרת את העלויות הכרוכות בהפעלת שירותים ברשת. התפתחות כזו צפויה לצמצם את מספר ספקי השירותים ולייקר את מחירי השירותים, וכפועל יוצא מכך לצמצם את פוטנציאל הביזוריות של הרשת.[126]

כתוצאה ממכלול השיקולים שלעיל התפתחו בארצות־הברית ובאירופה כללים המגדירים את הנסיבות שבהן יהיו ספקי השירותים פטורים מאחריות לתוכן שמקורו במשתמשים, וזאת מתוך מגמה לעודד את ספקי השירותים לנקוט אמצעים של הסדרה עצמית.[127]

---

122 הצעת חוק חשיפת פרטי מידע של מנוי ברשת תקשורת אלקטרונית, התשע״ב–2011, ה״ח 421.

123 למעשה, במונח ״ספקי שירותי מרשתת״ אני כוללת את כל ״שומרי־הסף״, דהיינו, אותם אנשים הנמצאים בעמדות שמאפשרות להם להפעיל סינון, הסרה וחסימה של תכנים. ראו ברזילי־נהון וברזילי, לעיל ה״ש 20, בעמ׳ 488.

124 אלקין־קורן, לעיל ה״ש 7, בעמ׳ 388–393.

125 שם.

126 שם. לטעמים בעד ונגד הטלת אחריות לתוכן המזיק על ספקי שירותי המרשתת ראו גם רחל אלקלעי ״אחריותו האזרחית של ספק שירותי האינטרנט להעברת מידע מזיק״ **המשפט** ו 151, 158–160 (2001).

127 יש לציין כי כללים אלה לוקים בחוסר אחידות, וחלקם מעניקים לספקי השירותים פטור מצומצם למדי מאחריות. כך, למשל, המשפט האמריקאי העניק חסינות רחבה לספקי השירותים בסוגיית לשון־הרע, ואילו בסוגיית הפרת זכויות יוצרים הפטור הוא מצומצם ביותר. הסדרי הפטור באירופה אחידים אך צרים למדי, ומחייבים בדרך־כלל אי־ידיעה של ספק

3. הסדרה עצמית מול הסדרה מדינתית

המחוקק הישראלי לא הסדיר מפורשות את סוגיית האחריות האזרחית של ספקי שירותי המרשתת,[128] אך גם אצלנו השאיפה לא לפגוע בחופש הביטוי במרחב המקוון וברוחו הדמוקרטית מניבה נסיונות למצוא פתרונות של הסדרה עצמית, תוך השארת מקום לאפשרות של חשיפת זהותם של משתמשים אנונימיים במקרים מסוימים, וזאת כדי להגן על מכלול האינטרסים והזכויות שעל הפרק.[129] הסדרה עצמית יכולה להיות מבוססת על הסכמה חברתית של המשתתפים עצמם – למשל, מתוך אינטרס משותף לשמור על ההומוגניות של הקהילה ולמנוע פגיעה בנורמות שלה ובתרבותה – או באמצעות האתרים המארחים ונושאי־התפקידים בהם (מנהלי הפורומים, מנהלי הקהילות וכדומה), כפי שכבר קיים כיום במידה רבה.[130]

הסדרה עצמית עשויה להיות פתרון הולם כאשר יש הסכמה על הערכים שעליהם יש להגן. לא כך הדבר כאשר אין הסכמה כזאת, וכאשר החברה מפגינה סובלנות לדפוסים שונים של התנהגות פוגענית. זה, כמדומה, המצב אצלנו ביחס לפרסום פוגעני כלפי נשים. לפגיעה בנשים יש נטייה להיות שקופה, והחברה מתקשה להבחין בה.[131] ניתן להביא את הדוגמה הבאה: בזמנו התעוררה בארץ סערה רבתי כאשר חיילת לשעבר פרסמה צילומים שלה בפייסבוק שבהם היא עומדת במדי צה״ל ליד עצירים פלסטינים כפותים. הרשת רגשה ורעשה, ובצדק, מן הפרסום שהציג את החיילת הישראלית והפלסטינים הכפותים כנתונים ביחסי שליטה–כפיפות. זמן קצר לאחר־מכן, במסגרת מסע פרסום של קניון ארנה, הופיעו שלטי־חוצות שבהם נראו נשים כפותות, ובאחד מהם אף נראתה אישה כפותה שגבר דוחף את פניה לעוגה. שלטים אלה הותירו את הציבור הישראלי אדיש. הציבור התקשה להבין מה לא בסדר בפרסום הזה, ומדוע הוא פוגע בנשים.

ההנחה שרגולטורים לא־ממסדיים ולעיתים גם לא־ממוסדים, יהיו אלה מתנדבים המשמשים מנהלי פורומים ומנהלי קהילות או המשתמשים עצמם או ספקי שירותי המרשתת, יגלו ערנות ורגישות לפרסום פוגעני כלפי נשים – אין לה, ככל הנראה, על מה

ספק השירותים על התוכן המזיק. לפירוט ראו אלקלעי, שם, בעמ׳ 160–180; קרניאל, לעיל ה״ש 6, בעמ׳ 93–95; הוועדה לבדיקת בעיות משפטיות הכרוכות במסחר אלקטרוני דו״ח חלקי 59–62 (2004), זמין בכתובת www.justice.gov.il/NR/rdonlyres/989CB3C8-BFEC-49C6-A689-433181BED312/0/electroniccommerce.pdfl.

128 בהמלצות הוועדה לבדיקת בעיות משפטיות הכרוכות במסחר אלקטרוני נאמר כי הוועדה סבורה ״שיש מקום לפטור ספקי שירותי אינטרנט מאחריות בנזיקין בגין תוכן שחובר על ידי צד שלישי״ וכי ״הדרך הראויה לעשות כן היא באופן מפורש, בחקיקה״. שם, בעמ׳ 62.

129 ראו, למשל, בירנהק, לעיל ה״ש 118; ברזילי־נהון וברזילי, לעיל ה״ש 20.

130 שם, בעמ׳ 493–508.

131 על הקושי של הרוב להבין את נקודת־המבט של מיעוטים וקבוצות חלשות ראו איל בנבנישתי ״ההגנה על קהילות מיעוטים בבתי משפט״ **עלי משפט** ג 463 (2003).

לסמוך. עם זאת, אין נובע מכך שיש להטיל על ספקי השירותים את האחריות לתוכן המזיק, אלא במקרים מצומצמים ביותר. הטעמים לכך הוצגו לעיל. הטלת אחריות על ספקי השירותים עלולה, כאמור, להוביל ליצירתם של מוקדי כוח ושליטה ברשת, שינוהלו על־פי שיקולים כלכליים, ולהגביל את חופש הביטוי ואת חופש הגישה למידע.

הפתרון נעוץ, לטעמי, בהחלת הדין הכללי – הן הפלילי והן האזרחי – על המרשתת, בכפוף לאפשרות לחשוף את זהותם של משתמשים אנונימיים שהתבטאו באופן פוגעני ומזיק.[132] חשיפת הזהות תיעשה על־פי הוראת בית־משפט, תוך מתן משקל לטיב התוכן הפוגע, למידת הנזק שהוא גרם ולנזק העלול להיגרם מחשיפת זהותו של מחבר התוכן המזיק.[133] הטלת אחריות אישית על מי שהתבטא באופן פוגעני ומזיק, וחיובו לתת את הדין על כך, עשויים, כמדומה, לתרום לריסון השיח, וזאת אף אם רק במיעוט המקרים – באלה הקיצוניים ביותר – יחליט בית־המשפט על חשיפת הזהות. נראה כי אם יֵדעו הגולשים כי בנסיבות מסוימות יהיה אפשר לחשוף את זהותם, וכי במקרים מסוימים אכן מומשה האפשרות הזאת וגולשים הועמדו לדין, יהיה בכך כדי לתרום לשינוי באופיו של השיח המקוון.

4. איסור ההסתה לגזענות ואיסור ההמרדה

בעבֵרות ההסתה, בהיותן עבֵרות פליליות, ניתן גם כיום על־פי הדין לדרוש את חשיפת זהותו של המשתמש האנונימי שהסית ולהעמידו לדין, אולם מדיניותה של התביעה הכללית היא למעט ככל האפשר בשימוש בסעיפים של עבֵרות הסתה.[134] ייתכן שהגיע הזמן לשקול שוב מדיניות זו לנוכח הדיבור הגזעני והמסית שהתפתח ברשת, ולנוכח התגברות הגזענות בחברה הישראלית בכלל. עם זאת, עבֵרת ההסתה לגזענות בניסוחה הנוכחי אינה ערוכה להתמודד עם ביטוי גזעני כלפי נשים, כפי שיובהר להלן.

הפרסום הפוגעני כלפי נשים, אילו הופנה כלפי קבוצות המאופיינות על־פי צבע עורן או מוצאן הלאומי או האתני, היה נכלל בחלקו בגדר הסתה לגזענות. דא עקא, על־פי החוק

---

132 להתנגדות להחלתו של חוק לשון־הרע הקיים על המרשתת ראו קרניאל, לעיל ה״ש 6, בעמ׳ 90–101.

133 ראו הוועדה לבדיקת בעיות משפטיות הכרוכות במסחר אלקטרוני, לעיל ה״ש 127, בעמ׳ 137.

134 מערכת אכיפת החוק אצלנו נוטה להמעיט באכיפתו של איסור זה. ראו משה נגבי **חופש העיתונאי וחופש העיתונות בישראל: דיני תקשורת ואתיקה עיתונאית** 128–129 (2011). בשעתו הבהיר היועץ המשפטי לממשלה דאז, הפרופסור יצחק זמיר, כי התביעה הכללית בראשותו לא תאכוף את איסורי ההסתה ״אלא במקרים נדירים של פרסומים מופקרים העוברים כל גבול סביר מבחינת החומרה והנזק״. יצחק זמיר ״חירות הביטוי כנגד לשון הרע ואלימות מילולית״ **ספר זוסמן: לזכרו של יואל הכהן זוסמן, נשיא בית המשפט העליון** 149, 150–152 (אהרן ברק, יצחק זמיר, חיים כהן, נפתלי ליפשיץ וגבריאלה שלו עורכים, התשמ״ד).

הישראלי, אי־אפשר להגדיר הסתה כלפי נשים כהסתה לגזענות. המושג ״גזענות״ בעבֵרת ההסתה בחוק הישראלי מוגדר רק על־פי צבע עור, גזע או מוצא לאומי אתני, ואינו מוגדר על בסיס מין. המושג ״גזענות״ מוגדר בסעיף 144א לחוק העונשין כדלקמן:

> ״גזענות״ – רדיפה, השפלה, ביזוי, גילוי איבה, עוינות או אלימות, או גרימת מדנים כלפי ציבור או חלקים של האוכלוסיה, והכל בשל צבע או השתייכות לגזע או למוצא לאומי־אתני.[135]

איסור ההסתה לגזענות נקבע בסעיף 144ב כדלקמן:

> (א) המפרסם דבר מתוך מטרה להסית לגזענות, דינו – מאסר חמש שנים.
>
> (ב) לענין סעיף זה, אין נפקא מינה אם הפרסום הביא לגזענות או לא ואם היה בו אמת או לא.[136]

כלומר, השפלה, ביזוי, גילוי איבה, עוינות או אלימות כלפי קבוצה בשל מוצאה הם גזענות, אבל אותה התנהגות בדיוק המופנית כלפי קבוצה בשל מגדרהּ אינה מוגדרת כעבֵרה כלל.[137] קשה להבין את ההיגיון שעומד מאחורי אי־הכללת הנשים בין החוסים תחת מטריית ההגנה מפני הסתה לגזענות. הכיצד ״רדיפה, השפלה, ביזוי, גילוי איבה, עוינות או אלימות, או גרימת מדנים כלפי ציבור או חלקים של האוכלוסיה״ מותרים כאשר הם נעשים בשל השתייכותו המגדרית של הציבור הנרדף, אבל אסורים כאשר הם נעשים בשל השתייכותו הגזעית, הלאומית או העדתית? הכיצד איסור כניסה של שחורים הוא בגדר גזענות אסורה ואילו איסור כניסה של נשים הוא מעשה מותר?

נראה כי בעוד כל הפסול שבגילויי איבה וביזוי כלפי עדה מסוימת או גזע מסוים גלוי לעין, הוא נהפך לנסתר מן העין כאשר גילויים אלה מופנים כלפי נשים. עדות לכך ניתן לראות גם בניסוחו של סעיף 144ו(א),[138] שנועד להכפיל את העונש על עבֵרות ״ממניע גזענות או עוינות כלפי ציבור״ – עבֵרות המכונות ״פשעי־שנאה״. הגדרת הקבוצות העלולות ליפול קורבן לפשעי־שנאה הורחבה מעבר לקבוצות שנכללו בהגדרת הגזענות, וכוללת גם ציבור שפוגעים בו ״מחמת דת, קבוצה דתית, מוצא עדתי, נטיה מינית או היותם עובדים זרים״, אך נשים אינן נכללות. פשעי־שנאה כלפי נשים מותרים על־פי החוק!

---

135 חוק העונשין (תיקון מס׳ 20), התשמ״ו–1986, ס״ח 1191.

136 שם.

137 מעניין שבתקנון האתיקה של מועצת העיתונות בישראל הגדרת הגזענות אכן כוללת גם התבטאות נגד נשים. ראו ס׳ 14 לתקנון האתיקה המקצועית של העיתונות, זמין בכתובת www.moaza.co.il/BRPortal/br/P102.jsp?arc=26627.

138 חוק העונשין (תיקון מס׳ 82), התשס״ה–2004, ס״ח 1961.

ייתכן שגילויי עוינות וביזוי נשים הם בלתי־נראים מן הטעם הפשוט שהורגלנו לכך מאז ומתמיד. כך, למשל, הוויכוח בחברה הישראלית בנוגע לשירת נשים בצה״ל אינו ממוקד בהתנגשות בין כבוד האדם של החיילות השרות לבין כיבוד אמונתם של החיילים המסרבים לשמוע את שירתן, אלא ממוקד בהתנגשות בין אמונתם הדתית של החיילים לבין חובתם למלא פקודות (בדרך־כלל אין שואלים אם יש להרשות לחיילים לפגוע בכבודן של החיילות על־ידי נטישת האולם כאשר הן מופיעות בשירה, אלא שואלים אם מותר לחיילים דתיים לסרב פקודה אם זו סותרת את אמונתם). הפגיעה בכבודן של הנשים השרות נעלמה מעינינו. שוו בנפשכם כיצד היינו מגיבים אילו נודע לנו כי ״גויים״ נטשו את מקומותיהם כאשר יהודי עלה לבמה. כאן, לעומת זאת, סגן שר הבריאות יוצא מן האולם כאשר נשים עולות לשיר, ואיש אינו תובע את עלבונן.[139]

הצעת חוק ברוח התהיות שהעליתי לעיל בנוגע להגדרת הגזענות בחוק הישראלי הונחה על שולחן הכנסת כבר בשנת 2004 על־ידי חברות־כנסת מסיעות שונות.[140] ההצעה ביקשה להרחיב את הגדרת הקבוצות הנרדפות על רקע גזעני גם לקבוצות הנרדפות בשל מינן או בשל נטייתן המינית. בשנת 2010 נעשה ניסיון נוסף (על־ידי חבר־הכנסת ניצן הורוביץ) להרחבתה של הגדרת הגזענות כך שתחול גם על רדיפה ״בשל זהות מגדרית״, אך גם הצעה זו נדחתה.[141]

ניתן לעקוף את התעלמות המחוקק מהסתה נגד נשים באמצעות שימוש בסעיף 136 לחוק העונשין, האוסר המרדה. סעיף 136(4) לחוק מציג את החלופה הרביעית להמרדה: ״לעורר מדנים ואיבה בין חלקים שונים של האוכלוסין״. להבדיל משלוש החלופות הראשונות של עִבֵּרת ההמרדה, חלופה זו אינה עוסקת בהסתה כלפי השלטון, אלא בהסתה כלפי קבוצות אחרות באוכלוסייה. כלומר, איסור ההמרדה, בניגוד לאיסור ההסתה לגזענות, מאפשר העמדה לדין לא רק בגין הסתה על רקע גזעי, לאומי־אתני או בשל צבע עור, אלא גם בגין הסתה המלבה איבה נגד הומוסקסואלים, שמאלנים, מתנחלים, חרדים, נשים או כל פלח אוכלוסייה אחר.

בסעיף זה נעשה עד כה שימוש מועט בלבד,[142] ולא מצאתי כל סימוכין לכך שאי־פעם נעשה בו שימוש כדי להגיש תביעה בגין ליבוי מדנים ואיבה נגד נשים. ייתכן שמקרה התגוביות הוא הזדמנות מתאימה לעשות כן. עם זאת, נראה כי השימוש בחלופה של איסור המרדה מחמיץ את תפקידו המחנך של החוק. כמה מבין האזרחים שאינם משפטנים שמעו

---

139 רויטל בלומנפלד ״סגן השר ליצמן עזב כנס כדי לא לשמוע שירת תלמידות״ **הארץ** 16.2.2012 www.haaretz.co.il/news/education/1.1642832.

140 הצעת חוק העונשין (תיקון הסתה לגזענות), התשס״ד–2003, פ/1718.

141 הצעת חוק העונשין (תיקון – הסתה לגזענות), התש״ע–2010, פ/2305/18.

142 ראו, למשל, דנ״פ 1789/98 **מדינת ישראל נ׳ כהנא**, פ״ד נד(5) 145 (2000). בית־המשפט הרשיע את כהנא ברוב דעות, בקובעו כי החלופה הרביעית באיסור ההמרדה נועדה לא רק להגן על יציבות המשטר בישראל, אלא גם על ״הלכידות החברתית״.

בכלל על החוק הזה, ויודעים אילו התנהגויות הוא אוסר ומה הערך המוגן של החוק? נדמה לי שמתי מעט. על־כן הערך החינוכי של שימוש בחוק זה הוא דל. לעומת זאת, איסור ההסתה נגד גזענות הוא איסור ידוע ומובן לכל, ומקובל על רבים. על־כן ידיעה כי החוק אוסר הסתה לגזענות גם נגד נשים, וכי בנסיבות מסוימות הוא גם ייאכף בהקשר זה, יהיה בה מסר חברתי חשוב וערך חינוכי רב.

יתר על כן, בעבֵרת ההמרדה, על־פי הנחיית בית־המשפט, נדרש לשכנע שקיימת הסתברות גבוהה שההמרדה תתורגם לאלימות,[143] ודרישה זו יש בה כדי לצמצם עד־מאוד את האפשרות לעשות שימוש אפקטיבי בסעיף זה, במיוחד כלפי תגובנים.[144] לעומת זאת, החוק נגד הסתה קובע במפורש כי אין צורך להוכיח שההסתה לגזענות אכן הובילה לרדיפתם ולהשפלתם של בני הקבוצה שנגדה מסיתים. בית־המשפט העליון אף קבע ברוב דעות כי התביעה אינה נדרשת להוכיח הסתברות גבוהה שתוצאה כזאת תתרחש, שכן הסתה לגזענות הינה פשע כשלעצמה, בלי קשר למידת הסכנה שהמילים המסיתות יתורגמו בפועל למעשים גזעניים.[145] יש אפוא חשיבות רבה לתיקון ההגדרה של המושג ״גזענות״ בחוק הישראלי כך שיכלול גם הסתה לגזענות כלפי נשים, וזאת לצד הגברת נכונותה של התביעה הכללית לעשות שימוש בעבֵרות ההסתה.

5. לשון־הרע

בניגוד לאיסור ההסתה לגזענות, חוק לשון־הרע עונה על מצב של פגיעה באדם בשל מינו. אולם כאן מתעוררת שאלה אחרת, הנוגעת באפשרות לתבוע על הוצאת דיבה בשל פגיעה קולקטיבית בקבוצת בני־אדם. עבֵרת לשון־הרע מיועדת באופן עקרוני להתמודדות עם פגיעה פרטנית, ולא קולקטיבית, אך מאחר שאיסור הסתה לגזענות אינו חל על פגיעה בנשים, עולה הצורך לנסות להפעיל את איסור לשון־הרע בשירות המאבק בפגיעה הקולקטיבית בנשים. חוק לשון־הרע מגדיר לשון־הרע באופנים הבאים:[146]

לשון הרע היא דבר שפרסומו עלול –

(1) להשפיל אדם בעיני הבריות או לעשותו מטרה לשנאה, לבוז או ללעג מצדם;

---

143 שם.

144 ראו את הטענה כי התבטאות של תגובנים ברשת אין ביכולתה לגרום נזק בפועל, מכיוון שמדובר בפרסום אנונימי ומתלהם, וככזה הריהו נטול כל השפעה. קרניאל, לעיל ה״ש 6, בעמ׳ 86, 100.

145 ע״פ 2831/95 **אלבה נ׳ מדינת ישראל**, פ״ד נ(5) 221 (1996).

146 ס׳ 1 לחוק לשון־הרע.

(2) לבזות אדם בשל מעשים, התנהגות או תכונות המיוחסים לו;

(3) לפגוע באדם במשרתו, אם משרה ציבורית ואם משרה אחרת, בעסקו, במשלח ידו או במקצועו;

(4) לבזות אדם בשל גזעו, מוצאו, דתו, מקום מגוריו, גילו, מינו, נטייתו המינית או מוגבלותו;

כפי שניתן להיווכח, הסעיף האחרון מגדיר במפורש את האיסור לבזות אדם בשל מינו. במישור האזרחי השאלה היא אם אישה יכולה לתבוע פיצוי על הוצאת דיבה בגלל פרסום אשר מכיל ״לשון־הרע״ כלפי קבוצת הנשים בכללותה אך אינו מתייחס באופן אישי אליה, אל האישה התובעת. לכאורה, על־פי החוק, התשובה שלילית.[147] אולם אירע שבתי־המשפט היו מוכנים לקבל תביעה כזאת, אם הוכיח להם התובע כי הוא מזוהה לחלוטין בעיני הציבור עם הקבוצה המושמצת, ולכן הפגיעה באותה קבוצה כמוה כפגיעה אישית בו.[148] נראה כי כדי שתביעה כזאת תתקבל, הקבוצה שהוצאה דיבתה צריכה להיות מצומצמת בגודלה, באופן שניתן לזהות את חבריה אחד לאחד. כך עולה מדחייתה של תביעת פיצויים שהגישו חיילי מילואים שלחמו בג׳נין במבצע ״חומת מגן״ נגד יוצר הסרט ״ג׳נין ג׳נין״.[149] בית־המשפט קבע כי הסרט אכן ייחס לצה״ל פשעי־מלחמה שלא היו ולא נבראו, אך לא זוהו בו החיילים הספציפיים האחראים לאותם פשעים מדומים. לפיכך, לנוכח גודלה של קבוצת החיילים שלחמו במבצע, שהגיע לכדי מאות לוחמים, אין לחשוש שכל חייל שלחם שם יזוהה כמי שביצע פשע־מלחמה. לכאורה פסק־דין זה שולל מאדם הנמנה עם קבוצה גדולה כקבוצת הנשים את האפשרות לזכות בתביעה על ״לשון־הרע״ שהופנתה כלפי הקבוצה כולה. אולם במקרה דנן דובר ב״לשון־הרע״ שהוצאה בגין מעשיהם כביכול של החיילים, ובית־המשפט קבע כי לא סביר שכל חייל שלחם בג׳נין יזוהה עם המעשים הללו. מה באשר להוצאת דיבה המתייחסת לתכונותיו של המגדר הנשי? האם אי־אפשר לטעון שכאשר מייחסים לנשים ככלל תכונות שליליות, להבדיל ממעשים, אזי כל אישה באשר היא נחשדת כבעלת אותן תכונות שליליות? ייתכן אפוא שאישה פרטית יכולה להגיש תביעת ״לשון־הרע״ על פגיעה אישית בשמה הטוב ועל הפיכתה למטרה לשנאה, לבוז וללעג של הציבור, מעצם הכתיבה המכפישה נגד המגדר הנשי. ייתכן גם שארגון נשים,

---

147 ס׳ 4 לחוק לשון־הרע קובע: ״לשון הרע על חבר בני אדם או על ציבור כלשהו שאינם תאגיד, דינה כדין לשון הרע על תאגיד, אלא שאין בה עילה לתובענה אזרחית או לקובלנה. ולא יוגש כתב אישום בשל עבירה לפי סעיף זה אלא על ידי היועץ המשפטי לממשלה או בהסכמתו.״

148 ע״א 698/77 **ועד עדת הספרדים בירושלים אגודה עותומנית רשומה נ׳ ארנון**, פ״ד לב(2) 183 (1978).

149 ת״א (מרכז) 6053-08-07 **בן־נתן נ׳ בכרי** (פורסם בנבו, 26.6.2008). בית־המשפט העליון דחה את ערעורם של החיילים על החלטה זו. ראו ע״א 8345/08 **בן־נתן נ׳ בכרי** (פורסם בנבו, 27.7.2011).

דוגמת ״ויצו״ או ״נעמת״, יכול להגיש תביעת לשון־הרע בטענה שכל הכפשה המתייחסת לאופיין ולתכונותיהן של נשים פוגעת בו באופן ספציפי, כארגון המייצג נשים.

במישור הפלילי נדרש להוכיח זדון מצד מוציא הדיבה, דהיינו כוונה לפגוע, על־מנת להרשיע בהוצאת דיבה,[150] מה שהופך את סיכויי ההרשעה לקטנים ביותר. לכן האישומים הפליליים על הוצאת דיבה הם נדירים ביותר, ויש הטוענים כי האיסור הפלילי החל על הוצאת דיבה הוא בבחינת אות מתה בספר החוקים.[151]

6. גבולות החופש

סוגיית ההתבטאויות המזיקות והפוגעניות במרשתת מציבה בכל חריפותו את הקונפליקט בין האידיאה של חופש ביטוי מוחלט לבין הצורך להגן על אינטרסים או ערכים שאינם מתיישבים עם חופש ביטוי מוחלט. מחד גיסא, ניתן לטעון כי למרות מורשת ליברלית בת יותר ממאתיים שנה המקדשת את חופש הביטוי, בפועל רק עם הופעת המרשתת, בראשית שנות התשעים של המאה הקודמת, הוענק תוכן של ממש למושג ״חופש ביטוי״ – לא עוד מתי מעט הנהנים מחופש ביטוי, כי אם חופש ביטוי נגיש וזמין לכל. מאידך גיסא, לנוכח המציאות שנוצרה ברשת, על השיח הגזעני והאלים שבה, נשאלת השאלה אם באמת ניתן לקיים בה שיח דמוקרטי במובנו המהותי, דהיינו, במובן זה שכל אחת ואחד לא רק רשאים להתבטא, אלא גם יכולים בפועל להתבטא ואף מצליחים להישמע.[152]

מול הגישה הליברלית הקלסית, אשר רואה בחופש הביטוי ערך עליון, ושואפת לכך שהמרשתת תהיה מרחב פתוח לחלוטין, חף מכל סוג של ריסון, פיקוח או הגבלה, עומדת הגישה שמייצגת קתרין מקינון, שעל־פיה אם חופש הביטוי של קבוצה אחת פוגע ביכולתה של הקבוצה האחרת להתבטא ולהישמע – למשל, בכך שיוצרים אקלים חברתי עוין כלפי הקבוצה האחרת, שאינו מאפשר לחבריה להתבטא בחופשיות – אזי נדרש איזון בין חופש הביטוי של שתי הקבוצות.[153] כאשר הקבוצה האחת משתיקה למעשה את הקבוצה האחרת, הגבלת חופש הביטוי של הקבוצה הפוגעת חיונית כדי להגן על חופש הביטוי של הקבוצה הנפגעת. בנסיבות אלה הגבלת חופש הביטוי אינה מהווה פגיעה בחופש הביטוי, אלא דווקא חיזוק שלו.

---

150 ס׳ 6 לחוק לשון־הרע קובע: ״המפרסם לשון הרע, בכוונה לפגוע, לשני בני־אדם או יותר זולת הנפגע, דינו – מאסר שנה אחת.״

151 חיים פאל ״זכות הציבור לא לדעת״ **הפרקליט** לט 533 (1992).

152 ראו MOSHE NEGBI, THE ENEMY WITHIN: THE EFFECT OF "PRIVATE CENSORSHIP" ON PRESS FREEDOM AND HOW TO CONFRONT IT – AN ISRAELI PERSPECTIVE 3 (1998).

153 MACKINNON, ONLY WORDS, לעיל ה״ש 45, בעמ׳ 71–110; MACKINNON, TOWARD A FEMINIST THEORY OF THE STATE, לעיל ה״ש 45, בעמ׳ 205–206.

ביטויים של שנאה, הסתה ואיום מרתיעים מתבטאים אחרים, ולכן ריסון והגבלה של הביטויים הללו תורמים לחופש הביטוי, ולא גורעים ממנו. הדרישה להגבלת חופש הביטוי נובעת, כפי שמציין הראל, דווקא מתוך דבקות בערכים הליברליים של כבוד, אוטונומיה ושוויון, ולא מתוך דחייה של ערכים אלה או התעלמות מהם.[154]

את חופש הביטוי, קובעת מקינון, יש לתפוס לא רק במובן השלילי, שלפיו הפרט מוגן מפני כוחה של המדינה להגביל את הביטוי, אלא גם במובן החיובי. כלומר, חופש הביטוי משמעותו גם שיש באפשרותו של הפרט להתבטא בפועל.[155] לפיכך, אם הביטוי החופשי ברשת נגד נשים גורם לפגיעה בדימוי העצמי ובביטחון העצמי של נשים, וכתוצאה מכך להשתקתן, אזי נפגעה יכולתן של הנשים להתבטא בפועל, ולכן נפגע חופש הביטוי שלהן.

לעיתים השתקת הנשים אינה רק פועל יוצא מפגיעה בביטחון העצמי שלהן ומיצירת אקלים עוין כלפיהן, אלא תוצאה של פעילות המכוונת ישירות להשתקתן. ציטרון (Citron) מתארת מתקפה של ארגון בשם ״אנונימוס״ (Anonymous) על אתרי נשים ויומני־רשת פמיניסטיים. על־פי עדותו של הארגון עצמו, הוא הצליח להשתיק מאות נשים פמיניסטיות ברשת על־ידי הכפשות והפחדות, על־ידי הפצת תמונותיהן של הנשים ועל־ידי איום באונס עליהן.[156]

מקינון מנתחת את הסוגיה של חופש הביטוי הן כקונפליקט במסגרת עקרון החירות עצמו, בין חופש הביטוי של קבוצות שונות, והן כקונפליקט בין חופש הביטוי לבין הזכות לשוויון. חופש הביטוי של הקבוצה האחת עלול לפגוע בזכות לשוויון של הקבוצה האחרת אם, למשל, הוא מדגיש סטריאוטיפים של נחיתות וחולשה בקרב חברי הקבוצה האחרת, ומחזק התייחסות שלילית אליהם.[157] בחברה לא־שוויונית הקבוצה החזקה משתמשת בחופש הביטוי כדי לשמר ולהנציח את כוחה ולדכא את הקבוצה החלשה.[158] לכן הזכות לשוויון במובנו המהותי מחייבת התחשבות בפערים הקיימים בחברה, באמצעות ריסונו של הביטוי המופנה כלפי הקבוצות החלשות. אף אם יש בהגבלה זו משום פגיעה בחופש הביטוי, פגיעה זו מוצדקת על בסיס ערכים ליברליים חשובים אחרים.

לצד הטיעונים הנסמכים על הצורך באיזון בין חירויות, זכויות ואינטרסים מתחרים, קבוצת טיעונים אחרת נשענת על ההבחנה האיכותנית בין ביטויים הראויים להגנת חופש

---

154 Alon Harel, *Freedom of Speech, in* THE ROUTLEDGE COMPANION TO PHILOSOPHY OF LAW 599, 617 (Andrei Marmor ed., 2012). הראל מבחין בין הגנה על הביטוי באופן מכני לבין יצירת תנאים מוקדמים שיאפשרו ביטוי אוטונומי ומשחרר. לטעמו, משימתן של דמוקרטיות ליברליות אינה להגן על הביטוי באופן מכני, אלא ליצור ולחזק את התנאים המוקדמים לביטוי חופשי באמת.

155 MACKINNON, ONLY WORDS, לעיל ה״ש 45, בעמ׳ 71–73.

156 Citron, לעיל ה״ש 30, בעמ׳ 35–36.

157 MACKINNON, ONLY WORDS, לעיל ה״ש 45, בעמ׳ 84.

158 שם, בעמ׳ 72–73.

הביטוי לבין כאלה שאינם ראויים. ההגנה על חופש הביטוי נבחנת מהזווית של תפקידיו העיקריים, הכוללים את חקר האמת, חיזוק האוטונומיה האישית, הגשמה אישית והבטחת הדמוקרטיה. אולם כאשר מטרת הביטוי אינה להבטיח את הדמוקרטיה ואינה לטעון לאמת מסוימת, אלא רק לבזות ולפגוע, וכאשר מטרת הביטוי אינה לחזק את האוטונומיה האישית, אלא לפגוע באוטונומיה הזאת – באמצעות העלבה, הפחדה והשפלה – אין הביטוי ראוי להגנה.[159]

אכן, קשה לראות כיצד ביטויי שטנה כלפי נשים – או סתם לעג ובוז, גסות וניבול־פה המכוונים כלפי נשים או כלפי כל קבוצה אחרת באוכלוסייה – עשויים לתרום למימוש הערכים העומדים ביסודו של חופש הביטוי. האם הצגת הנשים כשקרניות, כפתייניות, כנקמניות וכערמומיות עשויה לחזק את הדמוקרטיה או לקדם את חקר האמת? האם הכפשה זו תתרום לאוטונומיה ולהגשמה העצמית של הנשים או של המכפישים?

רעיון דומה מבטא השופט מישאל חשין, בדעת מיעוט, בבג״ץ **קידום יזמות ומו״לות (1981) בע״מ נ׳ רשות השידור**, בכותבו: ״דומה שהכול יסכימו כי לא כל הרעדת מיתרי הקול, וכי לא כל קרקורים הבוקעים מחדרי בטן, זכאים לחסות תחת כנפי חופש הדיבור.״[160] השופט חשין מוסיף וכותב כי ״ביטויים של גסות רוח, ביטויים וולגאריים, ניבול פה, קללות ועוד כיוצא באלה דברים רעים היוצאים מפיו של אדם, לא יזכו מעשה־מוכני בהגנה שמקנה חופש הדיבור והביטוי״.[161]

7. הגברת האקטיביזם הפמיניסטי במרחב הקיברנטי

על־אף התמיכה שהובעה לעיל בהסדרה משפטית של חופש הביטוי במרשתת במטרה להתמודד עם ביטויי השטנה כלפי נשים, עולה מאליה התהייה אם לא תלינו תקוות רבות מדי ביכולתו של המשפט להביא לידי קידום השוויון בין המינים. זאת, לנוכח מה שנראה כמאמץ וירטואלי ממוקד לנשל את הנשים מן ההישגים של העשורים האחרונים. השאלה

---

159 Citron, **לעיל ה״ש 30**; John Deigh, *Foul Language: Some Ruminations on Cohen v. California*, *in* THE OFFENSIVE INTERNET: SPEECH, PRIVACY, AND REPUTATION 195 (Saul Levmore & Marta C. Nussbaum eds., 2010); Brian Leiter, *Cleaning Cyber-Cesspools: Google and Free Speech*, *in* THE OFFENSIVE INTERNET: SPEECH, PRIVACY, AND REPUTATION 155 (Saul Levmore & Marta C. Nussbaum eds., 2010).

160 **בג״ץ 606/93 קידום יזמות ומו״לות (1981) בע״מ נ׳ רשות השידור**, פ״ד מח(2) 1, 28 (1994).

161 שם, בעמ׳ 29. לגישה אחרת, הטוענת כי למשפט אין – ולא צריכה להיות – העדפה לשיח איכותי נקי ואליטיסטי על שיח עממי וצעקני, ראו בירנהק, **לעיל ה״ש 118**, בעמ׳ 401.

לגבי יכולתו של המשפט לקדם שינויים חברתיים אינה חדשה,[162] וייתכן שהמציאות במרשתת, על הכוחות השונים הפועלים עליה, חידדה אותה.

המקרה של עִברת האונס מצביע על האפשרות שחרף חשיבותו של המשפט בהחדרת נורמות של שוויון, אוטונומיה וכבוד האדם למרחב הציבורי, המאבק הפמיניסטי בשנים הבאות צריך לפנות יותר ויותר גם אל ליבו של הציבור, ולא רק אל ליבם של המחוקקים או השופטים. עד כה התמקד עיקר המאמץ בתיקוני חקיקה, ועיקר התסכול נבע מכך שבית־המשפט לא הפנים את תיקוני החקיקה הללו.[163] אולם בעשור האחרון נוצר הרושם כי ככל שגדלה מחויבותו של בית־המשפט להגנה על האוטונומיה של האישה[164] כן נפער פער גדול יותר בינו לבין הציבור. בקרב חלק מציבור הגולשים נתפסו פסקי־הדין כעדות לחוסר הצדק של מערכת המשפט, והביטוי האלים במרשתת כלפי בית־המשפט הלך וגבר.

לא בלתי־סביר לצפות שהלכי־הרוח והמגמות הנצפים כיום במרשתת ״יזלגו״ החוצה ככל שהשפעתה של המרשתת על חיינו תלך ותגדל. המסקנה הנובעת מכך היא שהפעילות הפמיניסטית חייבת לחדור אל מרחב הרשת ולהיאבק בדעת־הקהל בדיוק שם – בפורומים, בקהילות, בשיחוחים (צ׳טים), ביומני־הרשת, בתגוביות ובכל מקום. נראה כי אין עוד אפשרות להמשיך להפקיר את מרחב הרשת למיזוגיניה נבערת ומשתלחת.

ד. סיכום

במאמר זה ביקשנו להפנות את תשומת־הלב לשיח המיזוגיני המתהווה בזירה המקוונת, אשר פוגע בכבודן האנושי של הנשים ומאיים על זכותן לשוויון. כדי להדגים זאת, הוצג כאן בהרחבת־מה השיח המתקיים במרשתת בנושא האונס. לאורכו של חודש ינואר 2011 נסקרו תגוביות על כתבות בדבר אונס מן האתרים וואלה, ynet ו־nrg. הממצא הכללי מעיד על

---

162 ראו, למשל, אורלי ליבל ״הפרדוקס של אקטיביזם חוץ־משפטי: תודעה משפטית ביקורתית ופוליטיקה לשינוי החברה״ **מעשי משפט: כתב עת למשפט ולתיקון חברתי** א 63 (2008); נויה רימלט ״על משפט, פמיניזם ושינוי חברתי: החוק למניעת הטרדה מינית כמקרה לדוגמה״ **עיונים במשפט מגדר ופמיניזם** 985 (דפנה ברק־ארז, שלומית יניסקי־רביד, יפעת ביטון ודנה פוגץ׳ עורכות, 2007); GERALD ROSENBERG, THE HOLLOW HOPE (1991).

163 ראו יופי תירוש ״׳סיפור של אונס, לא יותר׳ – על הפוליטיקה של ייצוג טקסטואלי בע״פ 3031/98 מדינת ישראל נ׳ דן שבתאי״ **משפטים** לא 433 (2001); רינה בוגוש ורחל דון־יחייא **מגדר ומשפט: אפליית נשים בבתי המשפט בישראל** (1999); עירית נגבי **סיפורי אונס בבית המשפט: ניתוח נרטיבי של פסקי דין** (2009); ESTRICH, לעיל ה״ש 71; & Mimi Ajzenstadt Odeda Steinberg, *Never Mind the Law: Legal Discourse and Rape Reform in Israel*, 16 AFFILIA 337 (2001).

164 ראו עירית נגבי ותמר ברנבלום ״מבט פמיניסטי ביקורתי על הישגי הרפורמות החקיקתיות בדיני האונס״ **המשפט** טז 209 (2011).

בולטות רבה של תגוביות המפגינות עוינות כלפי נשים, המאשימות את הקורבן ומצדיקות את האונס, או הקובעות אפריורית כי תלונתן של הנשים שקרית.

השיח הפוגעני ברשת כלפי נשים והחשש מפני השלכותיו מעלים את השאלה אם יש מקום לריסון ההתבטאויות הללו באמצעות הפעלת נשק החוק. הפתרון שהוצע כאן הוא להחיל את הדין הכללי על הרשת, בכפוף לאפשרות החוקית לחשוף את זהותם של משתמשים אנונימיים שהתבטאו באופן פוגעני ומזיק. השימוש באפשרות של חשיפת הזהות צריך להיעשות רק במקרים הקיצוניים ביותר, וההנחה היא כי על־מנת להשיג את האפקט המרסן על הביטוי, ולתרום לשינוי באופיו של השיח המקוון, די בכך שהגולשים יֵדעו כי בנסיבות מסוימות יהיה אפשר לחשוף את זהותם.

עוד הוצע להתאים את עבֵרות ההסתה בדין הישראלי להתמודדות עם הביטוי הפוגעני כלפי נשים, ולכלול את קבוצת הנשים בהגדרת הקבוצות הנרדפות על רקע גזעני. זאת, בכפוף לעיון מחודש במדיניותה של התביעה הכללית להמעיט בשימוש בסעיפים של עבֵרות ההסתה. נראה כי לנוכח הדיבור הגזעני והמסית שהתפתח ברשת, ולנוכח התגברות הגזענות בחברה הישראלית, מתבקש עתה עיון מחדש במדיניות הזאת. לגבי העבֵרה של לשון־הרע, הוצע לבחון את האפשרות לתביעת לשון־הרע על בסיס פגיעה קולקטיבית בנשים.

לצד ההצעה להסדרה משפטית של חופש הביטוי במרשתת הועלתה השאלה אם נכון להמשיך לרכז בזירה המשפטית את מירב המאמצים להגנה על נשים. החל במחצית השנייה של שנות השמונים סומן המשפט על־ידי השיח הפמיניסטי בישראל כאתר מרכזי ליוזמות הפמיניסטיות.[165] כיום, כמעט שלושה עשורים מאוחר יותר, ייתכן שהזירה המשפטית איבדה מקצת מכוחה לחולל שינויים תודעתיים בקרב הציבור הרחב. אנו חיים בעידן שבו אמון הציבור בבית־המשפט הולך ומתערער.[166] ככל שמעמדו של בית־המשפט נחלש, והקולות המבקרים את פסיקותיו מתחזקים, כן האפשרות להשתמש בו ככלי לשינוי חברתי הולכת ופוחתת. במקביל השפעתה של המרשתת על חיינו הולכת וגוברת. ייתכן אפוא שהגיעה העת להעביר חלק מהפעילות הפמיניסטית אל הזירה התקשורתית, ובמיוחד אל המרשתת, כזירה שבה מתרחשים כיום תהליכים חברתיים משמעותיים, כדי לנסות לממש את התקוות לשיח דמוקרטי פתוח וחופשי לכל – גם לנשים.

---

165 נויה רימלט **הפמיניזם המשפטי מתיאוריה למעשה: המאבק לשוויון בין המינים בישראל ובארצות הברית** 10 (2010).

166 רנה בוגוש ויפעת הולצמן־גזית ״המשפט בספרים והמשפט בעיתון: מופעי בג״ץ במאגרי המידע ובעיתונות בשנת 2000״ **האם המשפט חשוב?** 603, 614 (דפנה הקר ונטע זיו עורכות, 2010).